

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ FAKÜLTESİ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI BÖLÜMÜ

I. Cilt / Volume I

ULUSLARARASI ORTADOĞU KONGRESİ

(DİL, TARİH, EDEBİYAT)
30-31 Ekim 2017
BİLDİRİLER KİTABI

BOOK OF INTERNATIONAL MIDDLE EAST CONGRESS
(LANGUAGE HISTORY AND LITERATURE) PROCEEDINGS

كتاب مؤتمر الشرق الأوسط الدولي (اللغة، التاريخ، الأدب)

EDİTÖRLER / EDITED BY

DOÇ. DR. YILDIZ DEVECİ BOZKUŞ, ARŞ. GÖR. ABDULMUTTALİP İŞİDAN,
ARŞ. GÖR. MAHMUT CADUK, ARŞ. GÖR. SERPİL YILDIRIM



Kongre Yeri: Aybü Esenboğa Yerleşkesi

Kongre Email: aybueast@gmail.com

Kongre Web Adresi: ybu.edu.tr/easterncongress/

ULUSLARARASI ORTADOĞU KONGRESİ

(DİL, TARİH ve EDEBİYAT)

30-31 EKİM 2017

BİLDİRİ KİTABI

BOOK OF INTERNATIONAL MIDDLE EAST CONGRESS

(LANGUAGE, HISTORY AND LITERATURE) PROCEEDINGS

30-31 OCTOBER 2017

كتاب المؤتمر الدولي للشرق الأوسط

– اللغة – التاريخ – الأدب

30 - 31 تشرين الأول 2017

I. CİLT / VOLUME I

EDİTÖRLER / EDITED BY

**Doç. Dr. Yıldız Deveci BOZKUŞ Arş. Gör. Abdulmuttalip İŞİDAN
Arş. Gör. Mahmut CADUK Arş. Gör. Serpil YILDIRIM**

30-31 Ekim 2017

**Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Ankara - Türkiye**

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi'nin izni olmadan çoğaltılamaz ve dağıtılamaz.
Kitapta yer alan bildirilerdeki tüm sorumluluk yazarlara aittir.

Takım No: 978-605-82012-0-0
ISBN: 978-605-82012-1-7
Yayınlanma Yılı: 2017

Uluslararası Ortadoğu Kongresi Bildirileri Kitabı (Ankara, Türkiye)

Book of International Middle East Congress Proceedings (Ankara, Turkey)

كتاب المؤتمر الدولي للشرق الأوسط (أنقرة ، تركيا)

Tasarım-Dizgi: Doç. Dr. Osman DÜZGÜN – Arş. Gör. Abdulmuttalip IŞIDAN

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Esenboğa Yerleşkesi
Dumlupınar Mahallesi 06760 Çubuk / Ankara
Tel: (0 312) 324 15 55 <http://www.ybu.edu.tr>

KONGRE ONUR KURULU

- Prof. Dr. Yasin AKTAY (CUMHURBAŞKANI BAŞDANIŞMANI VE AK PARTİ SİİRT MİLLETVEKİLİ)
Prof. Dr. Derya ÖRS (ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU BAŞKANI)
Dr. Serdar ÇAM (TİKA BAŞKANI)
Prof. Dr. Şeref ATEŞ (YUNUS EMRE ENSTİTÜ BAŞKANI)
Prof. Dr. Musa YILDIZ (AHMET YESEVİ ÜNİVERSİTESİ MÜTEVELLİ HEYETİ BAŞKANI)
Prof. Dr. Metin DOĞAN (ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ REKTÖRÜ)

BİLİM KURULU

- Prof. Dr. Adnan KARAİSMAİLOĞLU (KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ)
Prof. Dr. Ahmed MELIEBARY (NOTTINGHAM ÜNİVERSİTESİ)
Prof. Dr. Ahmet KANKAL (ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ)
Prof. Dr. Ahmet TAŞĞIN (NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ)
Prof. Dr. Ali GÜZELYÜZ (İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ)
Prof. Dr. Amal NUSAİR (YERMÜK ÜNİVERSİTESİ)
Prof. Dr. Barış ÖZDAL (ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ)
Prof. Dr. Eun Kyeung YUN (KORE HANKUK ÜNİVERSİTESİ)
Prof. Dr. Faruk TOPRAK (ANKARA ÜNİVERSİTESİ)
Prof. Dr. Fatih ÇELEBİ (ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ)
Prof. Dr. Funda TOPRAK (ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ)
Prof. Dr. Hicabi KIRLANGIÇ (ANKARA ÜNİVERSİTESİ)
Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR (ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ)
Prof. Dr. İlhan ERDEM (ANKARA ÜNİVERSİTESİ)
Prof. Dr. Kenan OLGUN (ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ)
Prof. Dr. M. Fatih UŞAN (ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ)
Prof. Dr. Mehmet Hakkı SUÇİN (GAZİ ÜNİVERSİTESİ)
Prof. Dr. Muhammet HEKİMOĞLU (T.C. BAŞBAKANLIK ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU)
Prof. Dr. Musa KAZIM ARICAN (ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ)
Prof. Dr. Musa YILDIZ (AHMET YESEVİ ÜNİVERSİTESİ)
Prof. Dr. Mustafa ORÇAN (ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ)
Prof. Dr. Neşe ÖZDEN (ANKARA ÜNİVERSİTESİ)
Prof. Dr. Refik TURAN (T.C. BAŞBAKANLIK ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU)
Prof. Dr. Sait OKUMUŞ (ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ)
Prof. Dr. Sakına KADDOUR (AL BOUEGHI ÜNİVERSİTESİ)
Prof. Dr. Şeref ATEŞ (YUNUS EMRE ENSTİTÜSÜ)
Prof. Dr. Vedat GÜRBÜZ (ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ)
Prof. Dr. Yakup CİVELEK (ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ)
Doç. Dr. Abdullah AL-SHAMMARI (KRAL SUUD ÜNİVERSİTESİ)
Doç. Dr. Ahmet ÖZCAN (ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ)
Doç. Dr. Hayrettin KIZIL (DİCLE ÜNİVERSİTESİ)
Doç. Dr. İsrail BABACAN (ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ)
Doç. Dr. Kemal TUZCU (ANKARA ÜNİVERSİTESİ)
Doç. Dr. Kemalettin DENİZ (GAZİ ÜNİVERSİTESİ)
Doç. Dr. Osman DÜZGÜN (ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ)
Doç. Dr. Yahya SUZAN (DİCLE ÜNİVERSİTESİ)
Doç. Dr. Yıldız DEVECİ BOZKUŞ (ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ)
Yrd. Doç. Dr. Mehdi Vezin AFZAL (CİRUFÜT ÜNİVERSİTESİ, İRAN)
Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman HADEF (GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ)
Yrd. Doç. Dr. Ahmed ALDYAB (ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ)
Yrd. Doç. Dr. Ouehiba GUETOUCHE (CEZAYİR 2 ÜNİVERSİTESİ)
Yrd. Doç. Dr. Hacı YILMAZ (ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ)
Yrd. Doç. Dr. Khalid ELAWAISI (ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ)
Yrd. Doç. Dr. M. Mücahit ASUTAY (AYBÜ)
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali Kılav ARAZ (ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİ.)
Yrd. Doç. Dr. Muhammed KHALOU (ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ)
Yrd. Doç. Dr. Ömer İSHAKOĞLU (İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ)
Yrd. Doç. Dr. Ramazan Erhan GÜLLÜ (İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ)
Yrd. Doç. Dr. Rüstem BOZER (ANKARA ÜNİVERSİTESİ)
Yrd. Doç. Dr. Samir DRICI (AL BOUEGHI ÜNİVERSİTESİ)
Yrd. Doç. Dr. Seyyid Mehdi TABATABAI (ŞEHİD BEHEŞTİ ÜNİVERSİTESİ)
Yrd. Doç. Dr. Yanal YAKUB (GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ)
Yrd. Doç. Dr. Celal TURGUT KOÇ (GAZİ ÜNİVERSİTESİ)
Yrd. Doç. Dr. Selim TEZCAN (ANKARA SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ)
Öğr. Gör. Mehmet Sadık GÜR (ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ)

KONGRE DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Sait OKUMUŞ (ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ)
Prof. Dr. Funda TOPRAK (ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ)
Doç. Dr. Yıldız DEVECİ BOZKUŞ (ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ)
Doç. Dr. Osman DÜZGÜN (ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ)
Yrd. Doç. Dr. Ahmed ALDYAB (ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ)
Yrd. Doç. Dr. Hacı YILMAZ (ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ)
Öğr. Gör. Mehmet Sadık GÜR (ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ)
Arş. Gör. Abdulluttalip İŞİDAN (ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ)
Arş. Gör. Eda BEKÇİ ARI (ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ)
Arş. Gör. Elif DEMİR (ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ)
Arş. Gör. Güneş Muhip ÖZYURT (ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ)
Arş. Gör. Kamil KARASU (ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ)
Arş. Gör. Mahmut CADUK (ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ)
Arş. Gör. Maşallah NAR (ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ)
Arş. Gör. Nuri SALIK (ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ)
Arş. Gör. Özlem Züleyha KURAN (ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ)
Arş. Gör. Serpil YILDIRIM (ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ)

YÜRÜTME KURULU

Doç. Dr. Yıldız DEVECİ BOZKUŞ
Doç. Dr. Osman DÜZGÜN
Yrd. Doç. Dr. Ahmed ALDYAB
Yrd. Doç. Dr. Hacı YILMAZ
Öğr. Gör. M. Sadık GÜR
Arş. Gör. Abdulluttalip İŞİDAN
Arş. Gör. Elif DEMİR
Arş. Gör. Güneş Muhip Özyurt
Arş. Gör. Kamil KARASU
Arş. Gör. Mahmut CADUK
Arş. Gör. Özlem Züleyha KURAN
Arş. Gör. Serpil YILDIRIM

KONGRE SEKRETERYASI

Arş. Gör. Abdulmuttalip IŞIDAN (ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ)

Arş. Gör. Güneş Muhip ÖZYURT (ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ)

Arş. Gör. Kamil KARASU (ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ)

Arş. Gör. Mahmut CADUK (ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ)

Arşç Gör. Serpil YILDIRIM (ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ)

İLETİŞİM:

AYBÜ İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü

Tel: +90 312 906 1445 / 1436

Arş. Gör. Abdulmuttalip IŞIDAN
Cep. Tel: 0505 694 95 85

Arş. Gör. Güneş Muhip ÖZYURT
Cep. Tel : 0531 245 26 24

<http://ybu.edu.tr/easterncongress/>
E-mail: aybueast@gmail.com

Irak Türkmenlerinin Ana dilleri Türkçeyi ve Türk Kimliğini Yaşatma Süreçleri

Okt. Önder Saatçi

Süleyman Demirel Üniversitesi, Türkiye
kerkuklu7@hotmail.com

Özet

Irak Türkmenleri, Emeviler ve Abbasiler çağından beri Irak'ta görülmeye başlanmış bir Türk topluluğudur. Irak Türkmenleri geçmişte Irak coğrafyasında önemli kültür ve medeniyet eserleri bırakmış, bu bölgeyi yurt edinmişlerdir. Ayrıca bu Türk kitlesi gerek halk edebiyatı gerek yazılı edebiyat ürünleriyle de Türk dünyasında önemli bir yer edinmiştir.

Irak Türkmenleri Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilmesinden sonra yeni kurulan Arap idareleri döneminde çeşitli baskılarla karşılaşmışlardır. Bu dönemde Irak Türkleri, varlıklarının ret ve inkârından başlayarak sürgünler, hukuksuz muameleler, mallarına el konma, yargısız infaz ve katliamlara varan muamelelere maruz kalmışlardır. Bu süreçte Irak Türkmenleri Irak yönetimlerinin hukuki metinlerinde bulunmasına rağmen, Türk diliyle eğitim alamamışlardır. Bu durum bölgede Türkçenin dar bir kapsamda kullanılmasını beraberinde getirmiştir. Buna rağmen Irak Türkmenleri millî kimliklerini dil vasıtasıyla yaşatabilecekleri bilincini hiçbir zaman kaybetmemişler, gerek yaygın eğitim, gerek kısmi bir örgün eğitim yoluyla millî varlıklarını sürdürmüşler ve çok zor şartlar altında Türk dilinin bu bölgede yaşatılmasına gayret etmişlerdir.

Bildirimizde Irak Türkmenlerini asimile etmeye yönelik emperyalist faaliyetlerden ve Irak Türkmenlerinin bunlara karşı halk edebiyatı, yazılı edebiyat, basın yayın, eğitim-öğretim gibi araçları ne şekilde kullandıklarından ve Türk dilini yaşatmayı nasıl başardıklarından; ancak bu süreçte ne gibi kayıplar verdikleri üzerinde durulacaktır. Bildirimizde Irak Türkmenlerinin dillerini ve kimliklerini yaşatmalarına dair çabalar kronolojik bir perspektifle ve çeşitli değerlendirmelerle ele alınacaktır.

Abstract

The Iraqi Turkman are Turkish societies which have been seen in Iraq since the age of Abbacies and Emevis. The Iraqi Turkman left important cultural and civilization works in Iraqi geography in the past, and they obtained that region as homeland. Furthermore, that Turkish crowd of eople took place in both folk lierature and written literature works in Turkish world.

The Iraqi Turkmans have met various pressures with Arabian administrations established newly after the Ottoman Empire withdrew from the region. In that period, Iraqi Turkish people have been exposed to treatments starting with denying and refusing their existance ending in exiles, unlawful treatments, seising their properties, extra judicial execution, and massacres. In that duration, The Iraqi Turkmans couldn't get education in Turkish language although it was written in the legal text of Iraqi administrations. That situation caused the Turkish language to be used in narrow content in the region. Nevertheless, the Iraqi Turkmans have never lost their consciousness about that they can perpetuate their national identification with (Turkish) language. They maintained their national identification by use of both mass education and partial formal education, and they tried to perpetuate the Turkish language under so difficult situations in that region.

In my paper, I will dwell on imperialistic activities aimed at assimilating of Turkmans; how Turkmans used the means as folk literature, written literature, press and education against that imperialistic activities, and how they succeeded to perpetuate of Turkish language, nevertheless, what kind of loss they got in that period. In my paper, the efforts of the Iraqi Turkmans on perpetuating their language and identification will also be dealt with choronological perspective and various evaluations.

Giriş

Pek çok tarih kaynakları Türklerin Irak coğrafyasına Emeviler çağında ayak bastıklarını bildirir. Bu kaynaklara göre M. 674 (H. 54) yılında Irak Genel Valisi Ubeydullah Bin Ziyad Buhara ve Beykent'e akınlar düzenlemiş, böylece 2000-4000 civarında Türk askerini Basra'ya yerleştirmiştir (Saatçi, 2003: 20). Bundan başka, M. 692 yılında da bir grup Türk askerinin o zamanki Irak Emevi Valisi Haccac Bin Yusuf Es-Sakafi tarafından Bugünkü Vâsıt iline bağlı Bedre kasabasına yerleştirildiği kaydı vardır (el-Samanci, 1999: 40). Irak topraklarına getirilen bu Türk askerlerinin aslında köle savaşçılar olduğunu kaydetmeliyiz. Bundan başka, Emeviler çağında her yıl Türkistan'dan Irak'a 2000 Türk askerinin gönderildiği de bildirilmektedir (Yürekli, 2014: 701). Fakat, Türklerin Irak coğrafyasındaki varlığının daha eski bir kanıtı da vardır. Yakut El-Hamavi'nin ünlü eseri Mecnû'u'l-Buldan'da verdiği bilgilere göre, H. 12 (M. 634) yılında dahi Fırat kıyılarında Türkler yaşamaktadır ve ünlü İslam komutanı Halid Bin Velid Irak topraklarına girdiği zaman ilkin bu bölgedeki Banukya (Banuklu) Beyi'yle bir cizye ve amanname anlaşması yapmıştır. Bu amannameyi imzalayan Türk beyinin adı ise Hamavi'nin eserinde Basluhan (Bay Sülü Han) olarak verilmiştir. Eserde anlaşmanın metni de yer almaktadır. Aynı eserde bu dönemde Banukya'dan başka Badıklı adındaki bir başka Türk yerleşim yerinden de bahsedilmektedir (Eroğlu, 2009: 30-31). Öte yandan, Irak'taki Türk varlığını bazı destanlardan yola çıkarak daha eski çağlara götüren (Yürekli, 2014: 701), hatta Sümerlere bağlayan görüşler de yok değildir (Kevseroğlu, 2015: 40).

Irak coğrafyasına Türklerin akını tarih boyunca devam etmiştir. Fazıl Demirci bu akınları “göç” olarak tanımlamış ve üç döneme ayırmıştır. Ona göre birinci göç dönemi yukarıda da bahsedildiği gibi Emeviler dönemindeki asker Türklerin Irak topraklarına getirilişi sürecidir (M. 674-1055). Demirci ikinci göç dalgasını ise Tuğrul Bey'in M. 1055'te Bağdat'a girmesiyle başlatır. Bunun sonucunda Selçuklular Bağdat ve Irak'ın kuzey bölgelerinden başka, Suriye ve Filistin topraklarının da bir kısmına sahip olmuşlardır (Demirci, 1991: 9). Öyle ki Selçuklu Türkmen boyları, M. 1070 dolaylarında Filistin'de bir beylik dahi kurmuşlardır (Şahin, 2014: 659). Artuklular çağında (M. 1102-1409) ise Halep, Musul, Antakya, Ayıntab, Telbeşar, Suruc ve Kerkük dolayları tamamen Türkleşmiştir (Saatçi 2009a: 13). “İkinci göç” (M. 1055-1516) diye adlandırılan bu dönemde Irak'ın çeşitli yerlerinde de Türkler atabeylikler kurarak buralarda kalıcı bir şekilde yerleşmişlerdir. Bu devirde kurulan devlet ve atabeylikler şunlardır: Irak Selçukluları (M. 1120-1194), Zengiler tarafından kurulan Musul Atabeyliği (M. 1127-1233), Zeyneddin Ali Küçük'ün kurduğu Erbil

Atabeyliği (M. 1144-1209), Arslantaşoğlu Kıpçak'ın kurduğu Kerkük'teki Kıpçak Atabeyliği (M. 1230- ?) (el-Samanci, 1999: 39-58).

Bu dönemde Irak topraklarındaki diğer Türk siyasi birlikleri de Karakoyunlu (M. 1411-1470) ve Akkoyunlu (M. 1470-1508) devletleridir. Bu devrede Irak topraklarına pek çok Türk ailesi göç etmiş, bunlara Safevilerden kaçan Türkler de eklenmiş ve böylece Irak'taki Türk nüfusu gittikçe artmıştır (Saatçi, 2009a: 10-13, Demirci, 1991: 9, el-Samanci, 1999: 43-55). Aziz Kadir el-Samanci, Irak topraklarının çeşitli bölgelerine yayılan ve buralarda kurdukları güçlü siyasi birliklerle iyice bu coğrafyaya kök salan Türklerin Orta Asya ve Maveraünnehir bölgesindeki akrabalarıyla bağlarının gittikçe zayıfladığını bildirir (el-Samanci, 1999: 55). Bu durum Türklerin bu coğrafyanın yerlileri olmaya başladıklarını gösterir.

İkinci göç döneminde Irak topraklarında Türklerin tam bir şehir medeniyeti kurduklarını Irak'ın çeşitli yörelerindeki eserler de göstermektedir. Irak'ta bu dönemden kalan başlıca Türk eserleri şunlardır: Bağdat'taki Nizamiye Medresesi, Samerra şehrindeki sivil mimari eserlerinin yapı teknikleri ve süsleme sanatları, Erbil'de Muzaffereddin Gökbörü'nün inşa ettirdiği Ulucami (Yalnızca kubbesi ayakta.) ve pek çok medrese, ribat, misafirhane, dul kadınlar evi, bimaristan, darülaceze, yetimler evi vb. yapılar, Kerkük'teki Gökkümbet ve Danyal Peygamber camisine 14. yüzyılda eklenen minare bunlardan başlıcalarıdır (Saatçi, 2007: 29-33, Gökhan, 2012: 70, Bakır-Şahin, 2012: 15-26). Ayrıca Bağdat, Musul, Altunköprü, Erbil gibi bölgelerde de pek çok cami, türbe, yadır, köprü, kale vb.

Irak coğrafyasına Türklerin “üçüncü göç”ü ise Osmanlı dönemine rastlar (M. 1516-1918). Bilhassa, M. 1534'te Kanuni Sultan Süleyman'ın Bağdat'ı fethetmesi ve M. 1638'de Padişah Dördüncü Murad'ın Bağdat'ı, Safevilerden geri alarak ikinci kere fethetmesi sırasında pek çok Türk aşireti bölgeye gelip yerleşmiş ve daha önce Irak topraklarına yerleşen Türklerle bu olaylar sonucunda gelenler zamanla kaynaşarak bugünkü Irak Türklüğünü meydana getirmiştir (el-Samanci, 1999: 55-56).

Irak Türkmenlerinin maruz kaldığı baskı ve zulüm:

Irak topraklarında Osmanlı hâkimiyetinin sona ermesi Irak Türklerinin tarihinde çok önemli bir dönüm noktasıdır. Irak Türkmenleri Osmanlı idaresinden ayrıldıktan sonra yeni durumu kolay kolay kabullenmediler. Irak'ta kurulan yeni devlet artık bir Arap devleti idi ve onlar da bu devletin vatandaşları olarak yaşamaya devam etmeliydiler. Gerçi, 1926'daki Ankara Antlaşması'ndan sonra Irak Türkmenlerine Irak veya Türkiye Cumhuriyeti'nden birinin vatandaşlığını seçme hakkı verildiyse de bu haktan yararlanmak için yalnızca iki aylık

bir süre tanındı. Bu haktan bazı Türkmen ailelerine mensup kişiler ferdî bir tercihle yararlandılarsa da bu dönemde Irak Türkmenlerince, kitleler hâlinde Türkiye'ye yönelen herhangi bir göç hareketi söz konusu değildir. Bunda bu kadar kısa sürede göç etmenin imkânsızlığı yanında Irak Türkmenlerinin topraklarına bağlılıklarının rolü de vardır. Irak Türkleri bu yeni dönemde (1918 ve sonrası) millî varlıklarının ret ve inkârından başlayarak katliamlara varan pek çok badirelerle karşı karşıya kalmışlardır. Bunları şöylece sıralayabiliriz:

- “Türk” adının ve kimliğinin çeşitli propaganda vesileleriyle bulandırılması, onun yerine “Türkmen” adının yaygınlaştırılması
- Çeşitli tarihî ve kültürel değer taşıyan Türk eserlerinin Ba's rejimince yıktırılması
- Irak Türkmen bölgelerinin idari taksimatının ve Türkmen yerleşim merkezlerinin adlarının değiştirilmesi
- Mallarına el koyma ve zorla göç ettirme
- Vatandaşlık statüsünde, yönetim kademelerinde ve kamu hizmetlerinde geri plana itilmeleri
- Hukuki metinlerdeki dayanaklara rağmen Türk dilinin eğitim ve diğer kamu alanlarında kullanımının kısıtlanması
- Toplantı, yürüyüş, gösteri ve örgütlenme hakkının kısıtlanması ve hak arama yollarının kapatılması
- Fikir ve ifade hürriyetinin kısıtlanması
- Yurt dışına ve bilhassa Türkiye'ye seyahatlerin kontrol altına alınması veya kısıtlanması
- 36. paralelin kuzeyindeki güvenlik bölgesinde Türkmenlere yapılan baskı ve zulüm
- Basında ve edebî-kültürel faaliyetlerde uygulanan sansür
- Sürgünler, Keyfî tutuklamalar, işkenceler ve idamlar
- Katliamlar

Irak Türklerinin Osmanlı hâkimiyetinden sonra maruz kaldığı bu gibi muamelelerin ardında pek çok siyasi ve tarihî sebepler vardır. En başta, Osmanlı Devleti 19. YY'ın sonundan itibaren birçok isyan hareketleriyle karşı karşıyadır. Şark meselesinin ekseninde ise Osmanlı topraklarının emperyalist (sömürgeci) devletler arasında pay edilmesi vardır. Dünya siyasetindeki bütün bu gelişmelerin bir parçası olarak Irak petrollerine konmak da İngilizlerin ana gayesidir. Irak topraklarında ve bilhassa Irak petrollerinin can damarı olan Kerkük'te ve Irak'ın diğer bölgelerinde yaşayan Türkler de böylece hedef tahtasına oturtulmuş olmaktadır. Bir başka deyişle, İngilizler Osmanlı'nın petrol yataklarına çökmek için Irak'ı önce Osmanlı Devleti'nden koparmış, sonra da Osmanlı'dan kalan Türkleri Arap yönetimlerine ezdirerek Irak'ı dikensiz gül bahçesine çevirmeyi planlamıştır. Bunun için de önce, zamanın Osmanlı yönetimiyle kavgalı olan ve Birinci Dünya Savaşı'nın son

dönemlerinde Medine-i Münevvere'deki Osmanlı askerî birliklerini yıpratmak için isyan etmiş bulunan Şerif Hüseyin'in oğullarından biri olan Faysal birtakım siyasi manevralarla Irak'a 23 Ağustos 1921'de kral yapıldı.¹ Faysal ve babası zaten baştan beri Arap ırkçısı ve Türk düşmanıydı. Bundan dolayı Irak Türklerine karşı potansiyel bir kin ve nefret hissi içindeydiler. O zamanki Arap milliyetçilerinin bir söylemi de yalnız Irak değil, bütün Arap topraklarının uzun asırlar boyunca Osmanlı Devleti'nce sömürüldüğüydü. Bunun ardında, Abbasi döneminden sonra Arapların bir siyasi birlik kuramayışı ve İngiliz propagandalarının etkisi vardır. İşte bu şartlar altında İngilizler emperyalist menfaatlerini çok uzun yıllar boyunca Irak'ta sürdürmüşlerdir. Irak bütün Krallık dönemi boyunca (1921-1958) İngiliz kuklası Arap yönetimlerce idare edilmiştir. Hatta, Irak'ın bir devlet olarak yapılandırılmasında İngiliz casusu Arkeolog Gertrude Bell'in çok önemli faaliyetleri vardır. O derece ki Irak devletinin haritasını çizen de Irak'ın ilk Eski Eserler Genel Müdürü ve Bağdat Müzesinin kurucusu da odur. İngilizlerin Irak'taki hâkimiyeti o derece güçlü olmuştur ki 1941'de, o zamanki Irak ordusunda yüksek rütbeli bir subay olan Reşit Ali Geylani'nin isyan hareketini bastırmak için Irak'a ordu bile sevk etmişlerdir (Kodal, 2009: 397-398). Nihayet İngilizler 1973'e kadar Irak'ta petrol arama, işletme ve pazarlama işlerinin tek hâkimi durumundadırlar. İşte, böyle bir ortamda Irak Türkleri emperyalizmin hedefi hâline gelmiş ve pek çok kayıpla karşı karşıya kalmışlardır. Yukarıda maddeler hâlinde sunulan Irak Türklerinin karşı karşıya kaldıkları olumsuz muamelelerin her birini aşağıda ayrıntılarıyla ele alıp değerlendireceğiz:

“Türk” adının ve kimliğinin çeşitli propaganda vesileleriyle bulandırılması, onun yerine “Türkmen” adının yaygınlaştırılması:

Osmanlı'nın son dönemlerinde hazırlanan salnamelerde dahi Irak'ın ortasında ve kuzeyinde yaşayan Türk soylu topluluklar “Türk” adıyla anılmıştır. Hatta, Irak'ta bir devletin temellerinin atıldığı yıllarda bu bölgedeki Türk soylu toplum resmî kayıtlarda hep “Türk”, “Irak Türkleri” şeklinde anılmıştır. Lozan görüşmelerinde ise Lord Curzon Irak'ta yaşayan Türk soyluların “Türkmen” olduğunu iddia ederek Irak Türklerini Anadolu Türklerinden ayırma politikası güder. Irak Krallığı dönemindeki hukuki metinlerde de mesela, 1931 tarihli Yerel Diller Kanunu'nun çeşitli maddelerinde, bölgedeki Türklerin dilinden “Türkçe” diye söz edilmektedir. 1958'de Irak'ta kurulan cumhuriyetin idarecileri ise bir zamanalar İngilizlerin kullandığı taktiği benimseyerek bu topluluğa “Türkmen” adını yakıştıırırlar (HH 2016: 18-24). Hatta, bu adı yerleştirmek için Irak hükûmeti o zamanlar sansür kurulunu da

¹ Faysal'ın taç giyme töreni 28 Ağustos 1921 tarihindedir.

devreye koyarak Irak Türkmenlerinin çıkardığı Beşir gazetesinde yayınlanan yazılarda “Irak Türkleri” terimi yerine “Irak Türkmenleri”, “Türkçe” yerine de “Türkmence” yazılması gerekliliğini cebren yürürlüğe koymuştur (HH, 2016: 18-24, ÖS, 2017: 36-37). “Türkmen” adı çok eskilere dayanan tarihî ve folklorik bir adlandırma olduğundan, Irak’taki Türk ahali arasında zamanla yerleşmiş ve kabul görmüştür. Ancak bu adlandırmanın ardında böl, parçala, yönet politikasının yattığı gayet açıktır.

Çeşitli tarihî ve kültürel değer taşıyan Türk eserlerinin Ba’s rejimince yıktırılması:

Irak’taki Türk yerleşiminin ve kültürünün silinmez belgeleri olan birtakım eserleri bilhassa Ba’s rejimi yerle bir etmiştir. Bu yıkımın en önemli örneği Kerkük Kalesi’nde yaşanmıştır. Yüzlerce Türk sivil mimari örneğini barındıran Kerkük Kalesi 1988 yılında yıktırılmış ve ancak tarihî eser niteliğindeki 45 ev bu yıkımdan kurtulabilmiştir. Onlar da kaderlerine terk edildiğinden zamanla kapı ve pencere doğramaları yağma edilmiştir (Saatçi, 2003: 274, Saatçi, 2009b: 2-3). Bugün de Kerkük Kalesi’ne, şehri yöneten KYB silahlı güçlerinin izin verdiği ölçüde girilebilmekte, Kale’de özerk Kürt yönetiminin bayrağı dalgalandırılmaktadır.² Ayrıca Kerbelâ’da ünlü Türk şairi Fuzuli’ye ait olan mezar 1984’te yol genişletme çalışması bahane edilerek yıktırılmış ve şairin kemikleri bir kutuya doldurularak Sultaniye Mescidi’ne taşınmış, bir müddet sonra mescit de yıktırılmış, kemikler mescidin müstemilatındaki bekçi odasına konmuştur (Saatçi, 2016: 2-3).

Irak Türkmen bölgelerinin idari taksimatının ve Türkmen yerleşim merkezlerinin adlarının değiştirilmesi:

Bilhassa 1958’den sonra Kerkük’te petrol işletmesinin işçi ihtiyacını karşılamak üzere, Kürt bölgelerinden Kerkük’e işçi göçü yaşanmıştır. Irak Petrol Şirketi işçi alımlarında Arap, Kürt ve Süryanileri kayırmış, Türkmenlere daha az iş verme yoluna gitmiştir. Ayrıca Kerkük’teki ordu birliklerinde yer alan Kürt askerler de zamanla emekliye ayrılarak Kerkük’te kalmayı tercih etmişlerdir. Bunlara bazı Türkmen yerleşim merkezlerinin idari taksimatındaki değişiklikleri de eklemeliyiz. Mesela, Tuzhurmatı ilçesi 1970 yılında Kerkük’ten alınarak yeni kurulan Salahaddin iline bağlanmıştır. Tuzhurmatı Kerkük’e 75 km, Salahaddin ilinin merkezi olan Tikrit’e ise 135 km mesafededir. Buna benzer bir uygulama da Kifri ilçesinde yaşanmıştır. Bu ilçe de Kerkük’ten alınarak Diyala’ya bağlanmış, böylece

² Son siyasi gelişmelerden sonra bu durum değişmiş, Kerkük Kalesi’ne Irak bayrağı çekilmiştir.

Kerkük'ün il sınırları iyice daralmış ve Kerkük ilinde Türkmenlerin nüfus oranı gün gün düşmüştür (el-Samanci, 1999: 85-94, Saatçi, 2003: 258-261).

Araplaştırmaya yönelik diğer bir politika da bilhassa, Ba's rejimi süresince Türkmen yerleşim yerlerinin adlarının değiştirilmesidir. Bu kapsamda 1976 yılında Kerkük ilinin adı El-Te'mim olarak değiştirilmiştir. Karağan ilçesi ise Celevla olmuştur. Deltava nahiyesine Hâlis, Şahraban nahiyesine el-Mikdadiyye, Kızlarbat nahiyesine ise el-Sa'diyye adları verilmiştir (el-Samanci, 1999: 85-94, EH 2003: 42).

Mallarına el koyma ve zorla göç ettirme:

Irak Türkmenlerinin etnik aidiyetlerini silmeye ve yok etmeye yönelik bir başka politika da onların mallarına el koyma ve zorla göç ettirmedir. Bu uygulamaların ilki Krallık döneminde yaşanmıştır. Kerkük'ün Havice ilçesindeki kurak arazilere Küçük Zap Nehri'nden açılan kanalla su taşıyarak buraların sulu tarıma kavuşturulması projesi kapsamında Güneydeki göçebe Arap aşiretleri bu ilçeye yerleştirilmiş ve bu ilçedeki Türkmen arazi sahiplerine ait araziler istimlak edilmiştir. Ba's rejiminin hâkim olduğu yıllarda ise (1968-2003) Kerkük'te birçok mahalle ve köy; yol, tren istasyonu, askerî tesis vb. yapılacağı bahanesiyle yıktırılarak bu mahalle ve köylerde yaşayan Türk nüfusunun başka yerlere göç etmesi sağlanmış, bunlara hiçbir tazminat ödenmemiş ve yerlerine güneydeki Arap aşiretlerine mensup aileler yerleştirilmiştir. Buna devlet eliyle yaptırılan ve Arap ahalinin yerleştirildiği yeni semtleri de eklemek gerekir. Bütün bunlar Irak Türklerine yönelik Araplaştırma politikasının uygulamalarıydı. (el-Samanci, 1999: 85-94, Saatçi, 2003: 258-261, EH, 2003: 41-42). 2003 sonrasında ise önce Kerkük Nüfus Dairesi yağmalanarak bütün nüfus kayıtları imha edilmiş; gerek Irak'ın kuzeyinden gerek Irak dışından yoğun bir Kürt nüfusu, kamu imkânları da kullanılarak Kerkük'e getirilip önce boş evlerde, tahrip edilmiş bazı devlet dairelerinde, şehirdeki stadyumda barındırılmış; sonraları devlet eliyle bunlara evler yaptırılarak Kerkük'te suni bir Kürt nüfus yoğunluğu ihdas edilmiştir.³ Bu uygulamayla Kerkük kuzeydeki özerk Kürt yönetimine bağlanmak istenmektedir. Bunun diğer adımları da Irak merkezî yönetimine bağlı olmasına rağmen, 2017 yılı içerisinde Irak Anayasası ve kanunlarına aykırı bir şekilde, Kerkük ili sınırlarındaki kamu binalarına özerk yönetimi temsil eden bayrağın çekilmesi ve 25 Eylül 2017'de gerçekleştirilen referandumdur. Böylece, Kerkük ve Irak'taki diğer Türkmen bölgeleri 2003 sonrasında Kürtleştirme politikasının kurbanı olmaktadır. Bütün bunların yanında, IŞİD'in girdiği, Telâfer, Tuzhurmatı gibi

³ Son siyasi gelişmelerden sonra Kerkük'ten Irak'ın kuzeyine doğru bir göç hareketi gözlenmektedir.

Türkmen ilçelerindeki ahalinin çoğu, zor şartlar altında ya Kerkük'e ya Türkiye'ye veya Irak'ın güney illerine göç etmek zorunda kalmıştır.

Türkmenlerin, vatandaşlık statüsünde, yönetim kademelerinde ve kamu hizmetlerinde geri plana itilmeleri:

Irak Türkmenleri 1925'teki Krallık anayasasında Irak'taki diğer etnik topluluklarla medeni ve siyasi haklarda eşit kabul edilmelerine rağmen, 1958'de cumhuriyete geçtikten sonra vatandaşlık statüleri düşürülmüştür. 27 Temmuz 1958'de çıkarılan geçici anayasada Irak'taki Arapların ve Kürtlerin vatanın ortakları olduğu hükmü yer alır. Böylece Türkmenler bir azınlık statüsüne tabi tutulmuş olur (EH, 2003: 23-24).

1920'de henüz Krallık döneminde Irak Seçim Komitesine iki Türkmen temsilcinin seçildiğini görmekteyiz. Bunlar İzzet Paşa Kerküklü ve Hasanefendizade Hayrullah Efendi'lerdir (EH, 2003: 21). İzzet Paşa Kerküklü daha sonra kurulacak ilk Irak kabinesinde Eğitim ve Sağlık Bakanlığı koltuğuna oturmuştur. Bundan başka, ünlü Osmanlı Sadrazamı Mahmut Şevket Paşa'nın kardeşi olan Hikmet Süleyman da 1936-1938 yılları arasında Irak Başbakanlığı koltuğuna oturmuştur (Saatçi, 2003: 208-209). Ancak bu tarihten 2003 yılında Ba's rejiminin devrilmesine dek Irak hükûmetlerinde hiçbir Türkmen bakan yer alamamıştır (EH, 2003: 43). Bu arada, 2010'da kurulan Maliki Kabinesinde Casim Muhammed Cafer Gençlik ve Spor Bakanı, İzzetin Devlet Tarım Bakanı ve Turhan Hasan da İl İşlerinden sorumlu Devlet Bakanlığına getirilmiştir.

Bütün bunlar Irak'ta Türkmenlerin nüfus oranları ve Irak toplumunu oluşturan üçüncü ana kitle olma özelliğiyle bağdaşır kazanımlar değildir. Zaten, orta ve alt kademelerdeki kamu hizmetlerinde Irak Türkmenlerine yönelik ayrımcılık bütün devirlerde açıkça gözlenebilir. Mesela, 70'li yıllarda Türkmen okul müdürlerinin ve yardımcılarının öğretmenliğe indirilmesi veya başka bölgelere atanması, Ba's Partisine üye olmayanların hukuk fakültelerine, askerî okullara ve öğretmen okullarına alınmaması gibi insan haklarına aykırı uygulamalarla Irak Türkmenleri toplum dışına itilmiştir. Bugün de Türkmen bölgelerine yönelik Kürt nüfusu devşirme politikasına bağlı olarak kamu yönetiminde Kürt ağırlığı gayet belirgindir.

Hukuki metinlerdeki dayanaklara rağmen Türk dilinin eğitim ve diğer kamu alanlarında kullanımının kısıtlanması:

Irak Türkmenlerinin Osmanlı'dan ayrıldıktan sonra en çok üzerinde durdukları, uğruna can feda ettikleri konu Türkçeyle eğitim almaktır. Irak devleti 1921'de kurulduğundan bu yana ortaya konan birçok hukuki metinde, Irak'ta yaşayan ve Arap olmayan bütün

vatandaşların kendi dilleriyle eğitim alabilecekleri okullar kurmalarına izin verilmiştir. Bu belgelerden bazılarının içeriği kısaca şöyledir:

1 Haziran 1931’de yayımlanan 74 sayılı Mahallî Diller Kanunu’nda da Türkmenlerin nüfusça çoğunlukta oldukları yerleşim yerlerindeki okullarda Türkçeyle eğitim almaları hukukî güvenceye kavuşturulmuştur (Hürmüzlü, 2003: 23).

24 Ocak 1970 tarihinde Devrim Komuta Konseyi tarafından yayımlanan 89 sayılı kanun hükmündeki kararnameyle Irak Türklerine içinde, ilköğretim kademesinde Türkçeyle eğitim alma da bulunan bazı kültür hakları tanınmıştır (Saatçi, 2003: 236-237; Hürmüzlü, 2003: 75-76).

Elbette, Irak Türkmenlerinin Türkçeyle eğitim alabileceklerine dair hukuki dayanaklar bunlarla sınırlı değildir. Ancak Irak hükûmetleri gerek krallık gerek cumhuriyet dönemlerinde Irak Türkmenlerinin bu haklarını her zaman budamışlar, kaşıkla verdiklerini kepçeyle almışlardır. Irak Türkmenlerine verilen bu alandaki kısıtlı hakların ardında da siyasi hesaplar ve kaygılar vardır. Ancak 2003 sonrasındaki dönemde Irak’ta Türkmenler de diğer bütün kavmiyetler gibi kendi dilleriyle, Türkçeyle eğitim alabilmektedirler. Bugün ilk, orta ve lise kademelerinde Irak Türkmenlerinin eğitim alabilecekleri okullar faaliyettedir. Ancak kitap teminindeki güçlükler, okul binalarının eskiliği, fiziki yetersizlikler, öğretmen yetiştirmedeki bazı sıkıntılar da yok değildir. Bu sorunlara Irak merkezi hükûmetinin çözüm getirmesi beklenmektedir.

Toplantı, yürüyüş, gösteri ve örgütlenme hakkının kısıtlanması ve hak arama yollarının kapatılması:

Irak Türkmenlerinin en çok çile çektiği konunun Türkçeyle eğitim alma konusu olduğunu yukarıda belirtmiştik. Bu hususta Irak makamlarının verdikleri hakları geri alması Türkmenleri sokak gösterilerine itmiştir. Özellikle, 24 Ocak 1970 tarihinden bir yıl sonra Türkmen bölgelerindeki okullarda Türkçe eğitimin sınırlandırılması ve içinin boşaltılmasını protesto eden Türkmen gençleri ve öğretmenleri rejim güçleri tarafından şiddete maruz kalmışlardır. Bu gösterilerde pek çok öğrenci ve öğretmen hapse atılmış, hatta o devirde amatörce, tiyatro sanatıyla uğraşan öğrenci Hüseyin Ali Demirci ağır işkenceler altında can vermiştir (HH 2016: 34-37). Benzer olaylar 1936 yılında da yaşanmış, Türkmenlerin Türkçe eğitim almalarının önüne set çeken Irak yönetimine karşı Türkmenleri direnişe çağıran birçok Türkmen öğretmen ve memur Basra, Nasıriyye gibi, Irak’ın güney illerine sürülmüş; orada bir müddet mecburi ikamete tabi tutulmuşlardır (HH, 2016: 40, EH, 2003: 44, Saatçi, 2003: 207-209). Sürgüne gönderilen öğretmen ve memurlar aynı zamanda Irak Türkmenlerinin meşhur

şair ve yazarlarıdır. Bu süreçte Irak yönetimleri Türkmenlerin çeşitli dernekler kurmalarına da izin vermemiş, izin verdiklerini de sıkı bir şekilde kontrol altında tutmuş, hatta zamanla kapatmıştır. Irak Türkmenlerinin en önemli sosyal kurumu olan Türkmen Kardaşlık Ocağının zaman zaman emniyet güçlerince faaliyetlerinin yürütülmesinde zorluklar çıkarılması ve nihayetinde 1977 Şubat'ında Ba's taraftarı bir gruba zorla devredilmesi bu cümledendir. Bunun yanında, Kerkük'teki öğretmen, mühendis ve doktorlara ait meslek odaları ile sendika, kulüp vb. yerlerin yönetimleri devletçe Araplara verilmiş, Sevre Spor Kulübü de bu Araplaştırma cereyanından kurtulamamıştır (Saatçi, 2003: 256).

Fikir ve ifade hürriyetinin kısıtlanması:

Irak Türkmenlerinin bu alandaki en zorlu dönemi Ba's yılları (1968-2003) olmuştur. Ba's rejimi Irak'ta tam bir diktatörlük kurmuş, hiçbir alternatif ve muhalif görüşün örgütlenmesine izin vermemiştir. Ba's bu ayıbını örtmek için yalnızca bazı tabela partilerine göstermelik şekilde izin vermiştir. Ba's rejiminde fikir beyan etmek âdeti suç hâline getirilmiştir. İç istihbarat yapılanması kurularak kişilerin birbirlerini ispiyon etmeleri sağlanmış, hatta Ba's Partisine üye olmanın en başta gelen şartı idari makamlara birilerini ihbar etmek olmuştur. Ba's rejimi bir yandan Türkmen bölgelerine yerleştirdiği Arapları besleyerek onları kendi tarafına çekmiş bir taraftan da onları ispiyonlama işlerinde kullanarak Türkmen ve Kürt nüfusla Arap nüfusun arasının açılmasına zemin hazırlamıştır. Bu yolla pek çok kişi hakkında asılsız iddialarla şikâyetlerde bulunulmuş ve pek çok Türkmen bu gibi komploların kurbanı hâline gelerek ağır işkencelere maruz kalmış, hapsedilmiş veya idam edilmiştir. Türkmenler bugün de bilhassa Kuzey Irak Kürt yönetiminin baskısı altındadırlar. Özerk yönetimin hâkim olduğu Irak'ın kuzey bölgesinde Türkmenlerin siyasi faaliyetleri baskı altına alınmakta veya Kürt yönetimine yakın Türkmen kökenli kişilere bazı tabela partileri kurdurularak Türkmen siyasi hareketi baltalanmaktadır (Küzeci 2004: 286-324).

Yurt dışına ve bilhassa Türkiye'ye seyahatlerin kontrol altına alınması veya kısıtlanması:

Ba's rejimi döneminde Irak Türkmenlerinin seyahat imkânları da kısıtlanmıştır. Pasaport verilmesi sıkı bir güvenlik soruşturmasına tabi tutulmuş, bilhassa gençlerin yurt dışına çıkışına zorluklar getirilmiştir. Her yıl yalnız bir defa yurt dışına çıkma izni verilmiş, her çıkışta yurt dışına çıkarılabilecek para miktarı da sınırlandırılmıştır. Türkmenler yurt dışına çıktıktan sonra da takip edilmiş, bilhassa Türkiye'deki bazı kişiler Irak iç istihbarat servisinin muhbirleri hâline getirilmiştir. Yurt dışında bulunan kişilerin aile fertleri emniyette taciz sorgulamalarına maruz bırakılmış, kadınlar ve yaşlılar dahi günlerce nezarete tutularak

yurt dışındaki, bilhassa Türkiye'deki Türkmenlerin Irak'a dönmeleri için onlara baskı uygulanmıştır. Bu baskılar sonucunda Irak'a dönenler ise hapsedilmiş ve işkenceye maruz kalmıştır.

36. paralelin kuzeyindeki güvenlik bölgesinde Türkmenlere yapılan baskı ve zulüm:

1991'deki Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra ABD Irak askerî birliklerinin Irak'ın kuzeyindeki bölgelere girmesini yasaklayınca bu bölgede bir Kürt özerk yapılanması baş gösterdi. Bu bölge Irak devletinin kontrolü dışına çıktığından Irak Türkmenleri de burada çeşitli siyasi ve sosyal kurumlar kurarak teşkilatlanmaya yöneldiler. Bu süreçte Kürt yöneticiler, özellikle liderliğini Mesut Barzani'nin yaptığı KDP Türkmenler üzerinde büyük bir baskı kurdu. KDP'li militanlar bölgedeki Türkmen okullarına öğrenci kaydedilmesini türlü yollarla engelleme, Türkmen okullarında Kürtçe dersi okutturma, okulların öğretmen ve idarecilerine türlü bürokratik zorluklar çıkarma, Irak Türkmen Cephesi bürolarına yönelik onlarca defa bombalama, saldırı ve talan, ITC yetkililerini ve görevlilerini yaralama, sosyal yardımların Türkmen ailelerine ulaşmasını engelleme, ticaret hayatında Türkmenlerin önünü kesme, vb. nice baskı ve zulümlerde bulundular (Küzeci, 2004: 286-324). Sözü edilen baskılar bugün azalmış olsa da tamamıyla ortadan kalkmış değildir. Öte taraftan Kerkük ili merkezi hükûmete bağlı olmasına rağmen KYB peşmergelerinin örtülü işgali altındadır.⁴

Basında ve edebî-kültürel faaliyetlerde uygulanan sansür:

Irak Türkmen basını daima bir kontrol ve sansürle karşı karşıya kalmıştır. 14 Temmuz (1959) Kerkük Katliamı öncesinde Kerkük'te Türkçe-Arapça yayınlanan haftalık Beşir gazetesi kapatılmış, yazarları sürgün edilmiş; Belediye'ce çıkarılan Kerkük gazetesinin yönetimi ise Komünist bir gruba verilerek adı "Gavurbağı" olarak değiştirilmiştir. 1961'de, Bağdat'ta yayın hayatına başlayan Kardeşlik dergisi de her sayısında sansürden geçmek zorunda kalmış, hatta dergiyi çıkaranlar, derginin engellenmemesi için kendi kendilerini ön sansüre tabi tutmak zorunda kalmışlardır (HH, 2016: 101-124, 206-214). Sansür ve kontrol mekanizması yalnızca basın yayın organlarıyla sınırlı kalmamış, sanat ürünleri de aynı zorluklarla karşılaşmıştır. Mesela, Kerkük'te Kızılay derneğinin salonunda sergilenen tiyatro gösterilerinin metni önceden emniyetçe kontrol edilmiş, içinde "sakıncalı" görülen bölümlerin çıkarılması istenmiştir (ÖS 2010: 25-26). Irak makamları bunlarla da yetinmeyerek Kerkük'teki Türk Kültür Merkezine gidip gelen kişileri fişleyerek onları baskı altına almıştır.

⁴ Bu işgal durumu son siyasi gelişmelerden sonra ortadan kalkmış, Kerkük merkezi Irak hükümetinin kontrolü altına girmiştir.

Sürgünler, keyfi tutuklamalar, işkenceler ve idamlar:

Sürgün cezası gerek Krallık döneminde gerek cumhuriyet devrinde Irak makamlarının en fazla başvurduğu bir caydırma ve sindirme aracı hâline gelmiştir. Yukarıda da sözü edildiği üzere, gerek gösterilerde bulunan gerek basın yayın faaliyetleri yürüten Irak Türkmenlerinin en değerli şahsiyetleri sürgünden kurtulamamıştır. Bu kişiler arasında Kerküklü ünlü Araştırmacı-Yazar Ata Terzibaşı, Avukat Habib Hürmüzlü, Irak Türkmen şairlerinden Reşit Akif Hürmüzlü, Nazım Refik Koçak, Tiyatrocu İsmet Hürmüzlü bir çırpıda sayılabilecek isimlerdir. Ayrıca herhangi bir gerekçe gösterilmeden her devirde Türkmenler keyfi tutuklamalarla sarsılmışlardır. Bunların en acı verici olanı 14 Temmuz (1959) Kerkük Katliamı sırasında Türkmenlerin ileri gelenlerinin birçoğu, hanelerine tecavüz edilerek ailelerinin gözleri önünde tutuklanmış ve kışlaya götürülerek orada infaz edilmişlerdir.

Irak hapishaneleri işkencenin her türlüşünün uygulandığı yerler olmuştur. Tutuklulara işkence edilerek başkalarının da adını vermeleri istenmiş. Rejim, bu yolla daima kan içen bir vampir gibi otoritesini sağlama almaya çalışmıştır. Bugün de Irak'ın kuzeyindeki özerk yönetim hapishanelerinde birçok Türkmen tutukludur. Bunların adil bir şekilde yargılanması da söz konusu değildir. Nihayet, Irak Türkmenlerinden pek çok kişinin haksız yere idam edilmiş olması da bu Türk topluluğunun yakın geçmişteki kanayan yarasıdır. Irak Türkmenlerinin canını en çok acıtan idamlar 16 Ocak 1980'de gerçekleştirilen Ziraat Doçenti Necdet Koçak, Emekli Albay Abdullah Abdurrahman, İş Adamı Adil Şerif'in menfur idamıdır. Irak Türkmenlerinin ileri gelen bu üç değerli şahsiyeti sırf Türkmenlere gözdağı vermek için insafsızca katledilmişlerdir. Onlarla beraber aynı hapishanede tutuklu bulunan Rıza Demirci'nin ise cesedi bugüne dek bulunamamıştır. Demirci'nin ağır işkenceler altında öldüğü düşünülmektedir.

Katliamlar:

Irak hükûmetleri Türkmenlere karşı en acımasız sindirme yolu olan katliamlardan dahi çekinmemiştir. Irak Türkmenlerinin uğramış oldukları başlıca katliamlar şunlardır: Kaçkaç Katliamı (1920), Levi Katliamı (4 Mayıs 1924) 280 şehit, Gavurbağı Katliamı (12 Temmuz 1946) 20 küsur şehit, Kerkük Katliamı (14 Temmuz 1959) 25 şehit, Tazehurmatı Katliamı (26 Mart 1991) 28 şehit, Altunköprü Katliamı (28 Mart 1991) 76 şehit, Güvenlik Bölgesinde Türkmenlerin verdiği şehitler (1995-2003) 38 şehit, Saddam Hüseyin ve Barzani iş birliği ile Erbil'de gerçekleştirilen katliam (31 Ağustos 1996) 190 şehit, IŞİD'in giriştiği Telâfer Katliamı (5 Temmuz 2017) 200 küsur şehit. Bunlara bu hadiselerden yaralı kurtulan yüzlerce kişiyi de eklemek lazımdır.

Irak Türkmenlerinin var olma mücadelesi:

Irak Türkmenlerinin millî duygularını yansıtan bazı olaylar ve örnekler (Türkiye ve Türkçe Sevgisi):

Irak Türkmenleri güçlü bir sosyal bünyeye sahip olmalarına rağmen Irak yönetimlerince kendilerine yapılan bu muamelelere karşı uzun zaman örgütlü bir siyasi direniş gösteremediler. Bununla birlikte, Türkmenler birtakım haksızlıklara da kolektif bir ruhla karşılık vermekten geri kalmadılar. Türkmenleri rejimle karşı karşıya getiren ilk hadise Kral Faysal için İngilizlerin gerçekleştirmiş olduğu düzmece referandumda çıkan olaylardır. Kerküklüler bu referandumu boykot ettikleri gibi referandum sandıklarının da tahrip ederek yeni durumu hiçbir şekilde kabullenmediklerini sert ve kesin bir dille bütün dünyaya duyurmuş oldular (Saatçi, 2003: 190). Türkmenler, Kral Faysal'ın, taç giydikten sonra Kerkük'ü ziyaret ettiği gün de benzer bir tavır sergilediler. Bu ziyaret sırasında Kerküklü Sanayi Mektebi öğrencileri sokak gösterilerinde bulunarak Kralı protesto ettiler. Kralın bu olaya tepkisi ise okulu kapatmak oldu (el-Samanci, 1999: 111).

Bu hadiseler Irak Türkmenlerinin millî şuurlarının ne kadar güçlü olduğunu gösterir. Türkmenler o yıllarda Türkiye'ye ait olduklarını daha başka vesilelerle de ortaya koymuşlardır. Mesela, Çeşitli maksatlarla Irak'a resmî ziyarette bulunan Türk heyetlerine kelimelerle ifade edilmeyecek derecede sevgi gösterilerinde bulunmuşlardır. Bu heyetlerden biri 27 Ocak 1925'te Musul sorununu incelemek için bölgeye gelen Türk heyetine halkın göstermiş olduğu büyük ilgidir (Ertuğrul 2006: 136). Benzer bir olay da 8 Temmuz 1937'deki Sadabad Paktı'nın imza merasiminden önce demiryoluyla Tahran'a giderken Kerkük'e de uğrayan Türk heyetine gösterilen coşkun ilgidir. Bu karşılama sırasında bir Kerküklünün, oğlunu Türk heyetinin önünde boğazlayarak kurban etmek istemesi ve kalabalık tarafından güçlükle durdurulması Irak Türkmenlerindeki Türklük ve Türkiye sevgisini gösteren bir başka örnektir (Kerkük 2009: 13). Bu zincirin son halkası ise Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün, 27 Nisan 1976'da, Kerkük Türk Kültür Merkezini ziyareti sırasında yaşanan eşi benzeri görülmemiş sevgi gösterileridir. Bu ziyaret sırasında pek çok Türkmen Merkez'in bahçesini ve çevresini doldurmuş, Türkiye sevgisini ifade eden sloganlar atmış; ancak pek çoğu da tutuklanarak baskı ve işkence görmüştür (Saatçi, 2003: 254-255).

Aslında, Irak'ta o devirlerde Araplar arasında da Türkiye'ye iyimser bakanlar vardır. İstanbul Mebusu Ziya Karamürsel'in İkinci Dünya Savaşı sırasında Irak'a bir heyet hâlinde yaptıkları seyahatin notlarından bunu anlamak mümkündür. Karamürsel bu seyahati sırasında "Türk irfanı" ile yetişmiş dediği birçok bürokrat ve askerle tanışmıştır. Bunlar Osmanlı

döneminde Osmanlı eğitim sistemi içinde yetişmiş olan kimselerdir. Basra'da karşılaştığı İl Sağlık Müdürü ise bu gibi şahsiyetler içinde apayrı bir yere sahiptir. O, Karamürsel'le konuşması sırasında Türkiye'ye olan hayranlığını duygulu bir ses tonuyla ve ağlamaklı bir şekilde ifade etmiştir (Kodal, 2009: 391-421).

Irak Türklerinde Türkiye sevgisi ve Türklük duygusu o derece yer etmiştir ki günlük hayatın bir parçası hâline gelmiştir. Geçen yüzyılda, en azından ırkçı Ba's rejimine kadar Irak Türkmenlerinin birçoğunun evinde Türk bayrağı bulundurulmuştur. O günkü nesiller Türk ordusunun bir gün gelip kendilerini kurtaracağı ümidiyle yaşayıp son nefeslerini de böylece vermişlerdir. Hele hele, Hatay'ın anavatana katılışı Irak Türkmenlerinde büyük bir ümit kaynağı olmuştur. 50'li yıllara kadar Kerkük'teki kahvehanelerde Türkçe mizah dergileri ve Anadolu'da da bir zamanlar yaygın olan İstiklal Harbi kumandanlarının resimlerinin kahvehane duvarlarına asılması geleneği sürdürülmüştür. ırkçı Ba's rejiminin bütün kasvetiyle hâkim olduğu yıllarda dahi Atatürk ve Alparslan Türkeş posterleri insanlar arasında gizlice elden ele dolaştırılarak Türklük sevgisi ve gururu yaşatılmaya çalışılmıştır. Irak Türkmeni liseli gençler dahi bazı gizli teşkilatlar kurarak Türk milliyetçiliğini saf ve tertemiz duygularla yaşatmışlardır.

Irak Türkmenleri sinemalara gelen Türk filmlerini seyretmek ve Türkiye Türkçesini duyabilmek için sinema salonlarını aileleriyle birlikte doldurmuşlardır. 70'li yıllarda yerel Kerkük televizyon kanalındaki Türkçe yayın saatlerini sabırsızlıkla beklemişler, bu yayın kuşağında zaman zaman yayınlanan Türkçe şarkıları hayranlıkla dinlemişlerdir. Her gün 13.30'da başlayarak 17.00'ye kadar devam eden Bağdat Radyosundaki 3,5 saatlik "Türkmence" (Türkçe) yayın saatini de ipe çekmişlerdir. Bu yayın saatinin tahsisi 1959 yılında olmuştur. O zamanki Irak Hükûmeti 14 Temmuz Kerkük Katliamı'ndan sonra Türkmenlerin gönlünü almak için böyle bir yola başvurmuştur. Türkmenlerse bu yayınlara derin bir millî hassasiyetle sarılmışlardır. Bu yayınlar Türkiye'nin Irak'a yakın illerinde de dinlenmiş ve Anadolu'da birçok kimse Irak Türkmenlerini bu yolla tanımıştır. 70'li yıllarda Türkiye'de yaygınlaşan pop müzik akımı da Irak Türkmenlerince günü gününe takip edilmiş, elden ele dolaştırılan kasetlerle Türkçe şarkı dinleme zevki tadılmıştır.

Türkmenler Türkiye'ye seyahati âdeta hacca gitmek kadar değerli bilmişlerdir. Türkmenler yaz tatillerini en fazla Türkiye'de geçirmişlerdir. Seyahat imkânlarının kısıtlı olduğu 40'lı 50'li yıllarda da Türkiye'den dönenleri ziyaret ederek onların izlenimlerini hayranlıkla dinlemişlerdir. Pek çok Türkmen genci Türkiye'de yüksek tahsil görmüş ve daha sonraki yıllarda Irak'ta iş bulamadığından veya Irak makamları tarafında taciz edildiğinden

Türkiye'ye yerleşerek hayatını anavatanda sürdürmüştür. Bu arada, Türkiye'ye yükseköğrenim için gelip eğitimini sürdüremeyen ve bir daha Irak'a dönmeyen Türkiye sevdalıları da görülmüştür.

Bütün bunlara rağmen Türkmenler Irak'ta hiçbir zaman resmî otoriteye karşı silahlı ve örgütlü bir direnişe kalkışmamışlardır. Hele hele, Irak'ın Kürtleri gibi emperyalist güçlerle iş birliği içinde olmamışlardır. Irak Türkmenleri Türkiye'ye duydukları hayranlık hisleri kadar kendi yurtlarına da bağlı kalmışlardır. Irak ordusunda her dönemde çok sayıda Türkmen subayı ve astsubayı bulunmuştur. Hatta, 1948'deki Arap-İsrail Savaşı'nda Filistin'in Cenin kasabasında İsrail ordusunu bozguna uğratan da bir Türkmen komutanı Ömer Ali Bayraktar'dır.⁵ Mustafa Ragıp Paşa, Hidayet Arslan ve Şakir Sabir Zabit de bu savaşa katılmış yüksek rütbeli Türkmen subaylarıdır.

Irak Türkmenleri spora da büyük ilgi duymuşlardır. Her mahallede mutlaka bir futbol takımı kurmuşlar, amatör futbol maçları sayesinde Türkmen gençleri birbiriyle kaynaşmıştır. Bu amatör futbol kulüplerinden birinin adı da Beşiktaş'tır. Sevre Spor Ocağı da uzun yıllar Irak Birinci Ligi'nde bulunmuş, bu takımın maçları Kerküklüleri bir araya getirmiş ve millî duyguları güçlendirmiştir. Sevre Spor Ocağı 1979'daki bir maçta Bağdat'tan gelen bir takımla oynarken maçın hakeminin taraflı tutumu yüzünden mağlup olmuş, genç bir taraftar hakeme saldırmış ve onu ağır şekilde yaralamıştır. Maçtan yenik ayrılan Sevre Spor Ocağı, takımını ligden çekmiş ve bir dahaki sezonda bir alt ligde mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu olay Türkmenler arasında derin bir üzüntüye sebep olmuştur.

Irak Türkmenlerinin edebiyat yoluyla kendini tanıtmayı ve millî duygularını diri tutması:

Irak Türkmenlerinin çok güçlü bir sözlü edebiyatı vardır. Bu edebiyatın can damarı da şiir, onun da en önemli kolu hoyrattır. Irak Türkmenleri arasında halk edebiyatımızdaki kesik maniye hoyrat denir. Bu nazım biçimi Irak Türkleri arasında o derece sevilmiş ve gelişmiştir ki duyguların dışı vurumunda başlıca edebî ifade vasıtası hâline gelmiştir. Hatta denebilir ki hoyrat Irak Türkmenlerinde, yazılı edebiyattaki şiirin de omurgası olmuştur. Daha da ileri giderek diyebiliriz ki hoyratlar Irak topraklarında Türk dilinin unutulmadan capcanlı bugünlere gelmesini sağlayan en önemli kültürel değerdir.

Hoyrat geleneği aynı zamanda Türklüğün de beslendiği bir yuvadır. Irak Türkmenleri hoyratlar vasıtasıyla hem Türklüklerini haykırmışlar hem de dillerini korumuşlardır. Çünkü

⁵ Ömer Ali Bayraktar 1974 yılında Ramadi-Rutba karayolunda esrarengiz bir trafik kazası geçirerek hayata gözlerini yummuştur.

Osmanlı idaresinin Irak'ta sona ermesinden sonra Irak'ta Türkçe eğitim dili ve resmî dil olmaktan çıkmış, yalnızca konuşma dili olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum bir dilin zamanla kaybolmaya doğru gitmesi demekken Irak Türkmenleri bunu hoyratlarla önlemişlerdir. Bu gelenek o derece güçlü bir hâl almıştır ki Türkmenlerde yediden yetmişe herkes hoyrat dizebilir durumdadır. Hele hele Anadolu'da pek görülmeyen millî duyguların maniler ve hoyratlar yoluyla işlenmesi bu yörede pek yaygındır. Aşağıda bu türlü hoyrat ve manilere Irak Türkmenlerinden bazı örnekler verilmiştir. Şu mani Osmanlı ordusunun Irak topraklarından çekilmesi üzerine dizilmiştir:

Dağlar sende bir hal var

Bir elif var, bir dal var

Yâr bízden küsti gétti

Koyma gétsin çok yalvar

Şu hoyrat da Türkiye'ye sitem yüklüdür:

Su çayda

Saf olmrı su çayda

Kalmışık karannukta

Suç yulduzda, suç ayda

Bu mani de Türklük sevgisini yansıtır:

Kerküklüyem men özím

Kulağ vér dinne sözím

'Eşrêtim Türk'e kurban

Evvel baştan men özím

Şu manide de Irak Türkmenlerinin Türk bayrağına duydukları hasret dile getirilmiştir:

Kerkük'in bı sarayı⁶

'Eceb nuksandı neyí?

Bayrağı asıldı.

Hanı o yulduz ayı?

Şu mani de Türklük gururunu yansıtır:

İçten yaram sökılmez

Gözımnen kan tökılmez

Türk'in polat kolları

Cihan kaşsa bükülmez

⁶ Bu manide bahsedilen saray Kerkük'teki ünlü Osmanlı kışlasıdır.

Irak Türkleri Türkçeye karşı duydukları sevgiyi de şu dörtlüklere dökmüşlerdir:

Kerküklüyem siz bilin

Keserem düşman dilin

Néft tókíp yandırsalar

Terk etmem Türkman dilin

İstiklal kahramanı M. Kemal Atatürk'e de Irak Türkmenleri hayranlıklarını gizlememişlerdir:

Kemal başa

Taç koymış kemal başa

Türklerin kara baxtın

Ak etti Kemal Paşa

Yukarıdaki bazı mani ve hoyratlarda gözlenen mecazlı ifadeler hem edebî ifadenin bir vasıtası hem de resmî makamların hışmını üzerine çekmemek için halkın ortaya koymuş olduğu bir üsluptur. Halk edebiyatı yanında yazılı edebiyat ürünlerinde de Türklük, Türkiye ve Mustafa Kemal Paşa sevgisi coşkun bir şekilde dile getirilmiştir. Nazım Refik Koçak'ın "Yurdumun Derdi" şiiri Irak Türkmen şiirinin klasığıdır:

YURDUMUN DEDİ

Gazi Paşa'ya

Yurdum Kerkük avulum Türk Başbuğum Kemal Paşa

Ben seninle öğünürüm al bayrağım bin yaşa

Al bayrağım seni yurttan koparanlar savanlar

Yok olsunlar yurdumuzdan bizi yer yer kovanlar

Sallandığın yüce damda gel gör nasıl yabancı

Bir paçavra bağlamışlar yağların yalancı

Bayrağıdır bu kirli bez tutsak olduk biz buna

Kurtulmak'çın bağlamışsınız belimizi hep sana

Büyük Gazi kurtar bizi bu kahpeler bezinden

Kerkük Türk'tür gel ayırma anasını kızından

Burada bir gözü yaşlı bağı taşı öksüz var

Gece gündüz ayrı düşen yurdu için kan ağlar

Gel gör nasıl bu güzel yurt yağların elinde

Öten bülbül susmuş artık barsız kalan bağında

Türk çarığı değmeyeli dağlarımız çiçeksiz

Geziyoruz görünüşte iç yüzümüz yüreksiz

Bir çoğumuz bu hasretten için için ezildi

"Türküm" diye can verdiği mezarına yazıldı
Başa gitmez böylelikle varlığımız son güne
Türk diyerek öleceğiz gider gibi düğüne
Ne olurdu yüce Tanrı'm kavuştursan bir daha
Yumduktan gözlerimi çok sevdiğim bayrağa
Dumlupınar kahramanı Türk yüzünü güldüren
İnönü'de Sakarya'da Yunanlı'yı sindiren
Artık yetiş kurtar bizi Anadolu yiğidi
Al başına Kemâl'ini sür tamuya bu iti
Yer yer soyup Kerkük'ümü çevirdiler soğana
Kimsesiz yurt yağlı lokma şimdi boğan boğana
Geçmiş günler bu yurt içre hep biz idik efendi
Kürt ne imiş Arap kimdir anlamazdık bu fendi
Şimdi bizim buyruğumuz geçmez olmuş burada
Boynu bükük öksüz gibi dolaşırız arada
Çekemeyiz biz bu derdi içerimiz hep yandı
Artık yetiş ölüyoruz bıçak kemiğe dayandı

Irak Türkmenlerinin folklor yoluyla millî benliklerini korumaları:

Tarihin derinliklerinden süzülerek bugünlere gelen Türk toplumu ve onun ayrılmaz bir parçası olan Irak Türkmenleri çok zengin bir halk kültürüne sahiptir ve bu Türk kitlesinin folkloru Anadolu folkloru ile benzer özellikler taşır. Yukarıda sözünü ettiğimiz mani geleneği bunların başında gelir. Ayrıca halk masalları, efsaneleri, türküler ve diğer ürünlerde de benzerlikler hemen göze çarpar.

Irak Türkmenleri folkloru millî kimliklerinin özü saymış ve onu yaşatmak için her vesileye başvurmuşlardır. Irak Türkmenlerinin erkeklerinin giydikleri zıbın ve ceket, başlarına bağladıkları sarık Irak Türkmenlerinin, kendilerini kıyafet yoluyla Irak'taki diğer topluluklardan ayıran en önemli folklorik özellikleridir. Bugün için bu kıyafet tarzı Türkmenler arasında artık günlük hayatta pek kullanılmazsa da düğünlerde vb. münasebetlerde Irak Türkmen gençleri bu kıyafetlerini giyerek millî aidiyetlerini ortaya koymaktadırlar.

Irak Türkmen Folkloru, 70'li yıllara kadar bu Türk topluluğu arasında büyük ölçüde yaşamış ve yaşatılmıştır. Çocukların sokakta oynadıkları dönemlerde folklorik çocuk oyunları bütün çeşitleriyle yaşatılmıştır. Evlerde kış gecelerinde masal ve fıkra anlatma, bilmece sorma, çocukların ev ortamında oynadıkları daha başka oyunlar Irak Türklerinin, millî kimliklerini yeni nesillere aktarmalarına vesile olmuştur. Ramazanlarda Anadolu'da da

benzerleri bulunan bir çeşit fincan oyunu diyebileceğimiz “sinizarf” bugün dahi devam ettirilmiş, bayramlardaysa bir taraftan “bayram aşı”⁷ geleneği sürdürülmüş, bir yandan da çocuklar bayram yerlerinde gönüllerince eğlenmişlerdir. Irak Türkmenlerinin bayram kurabiyesi olan “külçe” bugün de Irak Türkmenlerinin vazgeçilmezidir; ancak geçmiş bayramlarda çocuklar için kurulan bayram yerleri günümüzde artık ortadan kalkmıştır. Bunda Irak genelindeki güvenlik zafiyetinin rolü büyüktür.

Türkmenler bunlarla yetinmeyerek dillerini ve folklorlarını kurmuş oldukları çeşitli amatör topluluklarla da yaşatmaya çalışmışlardır. 1970-1972 yılları arasında iki idealist öğretmen Salah Nevres ve Abbas Erenay hevesli ve yetenekli gençleri bir araya getirerek “Millî Takım” adında bir topluluk kurmuşlar, bu topluluk Türkçe tiyatro temsilleri, Kerkük türkülerinden oluşan konserler ve Irak Türkmenlerinin halk oyunlarını sergilemişlerdir; ancak Irak emniyeti bu topluluğun gençlerini çeşitli şekillerde baskı altına alarak topluluğun dağılmasına sebep olmuştur. Bir başka Türkmen amatör müzik topluluğu da yerel Kerkük televizyon kanalında Kerkük türkülerini seslendirmiş, Türkmen müzik kültürünün yaşatılmasına katkı sağlamıştır. Millî Takım bünyesinden çıkan Sinan Muhammed Ali, Ezel Necat, Şahap Ahmet Mustafa, Talal Vefik ve Muhammed Nayif’ten oluşan diğer bir amatör müzik topluluğu da 70’li yıllarda Kerkük türkülerini Batı çalgılarıyla ve yeni aranjmanlarla seslendirmişlerdir.

Irak Türkmenlerinin basın yayın yoluyla var olma mücadelesi:

Irak’taki Türkmen basını yalnızca bir kitle iletişim aracı olmamış, aynı zamanda Irak Türkmenlerinin edebiyat, folklor, dil ve diğer kültür verimlerinin tanıtıldığı bir platform olmuştur. 1958-1959 yılları arasında yayınlanan haftalık Beşir gazetesi Irak Türkmenlerini dil, tarih ve folklor ürünlerinin de bir antolojisi gibidir. 1961’de yayınlanmaya başlanan Kardeşlik dergisi ise Irak Türkmenlerinin yakın tarihindeki en önemli basın atılımıdır. Aylık yayınlanan Kardeşlik dergisinde Irak Türkmenlerinin çeşitli halk edebiyatı ve dil verimleri olan atasözü, deyim, mani, türkü, bilmece örnekleri yayınlanmış, yazılı Türk edebiyatı (şiir, hikâye, deneme, vb.) ürünleri sergilenmiş, Türk tarihi ve kültürü hakkında geniş bilgiler verilmiş, dil ve edebiyat tartışmaları ile kitap tanıtımları ve eleştirileri sunulmuştur. Bu derginin Irak Türkmenleri üzerinde çok büyük bir etkisi olmuştur. Dergi zamanla, bir kültür aracı olmanın ötesine geçerek Türkmen toplumunun kimlik kartı hâline gelmiştir. Her eve

⁷ Kerkük’te ve Irak’taki diğer Türkmen yerleşim merkezlerinde Ramazan ve Kurban Bayramlarının namazları kılındıktan sonra ailece yenen yemek. Yemekte pirinç pilavı, kuru fasulye ve letke adı verilen kurutulmuş kayısı yemeği pişirilir.

giren dergi kendi okuyucu kitlesini kendi oluşturmuş; böylece Irak Türkmenlerini ana dillerinin ve millî kültürlerinin zenginliğiyle buluşturmuştur. Kardeşlik dergisi Türkiye ve Azerbaycan'da da okunmuş ve Irak Türkmenlerinin Türk dünyasıyla buluşmasını sağlamıştır.

Irak Türkmen basını 2003 sonrasında internet aracılığıyla da daha geniş kitlelere yayılma imkânı kazanmışsa da bu alanda bazı sıkıntılar da yok değildir. Son dönemde çıkan basılı gazete ve dergiler yeterince ömürlü olamamaktadır. Dağıtım sorunları yüzünden geniş okuyucu kitlesine ulaşamamaktadır.

Bunun yanında Irak Türkmenleri Kerkük'ten yayın yapan Türkmeneli TV istasyonu vasıtasıyla, Türk-Sat üzerinden bütün dünyaya hitap edebilmektedir. Türkmeneli TV yayınları Irak Türkmenlerinin bilhassa Türkiye'de daha iyi tanınmasını sağlamıştır. Türkmeneli TV Türkiye'deki bazı kültürel programlara da yer verdiği için ve bir kısım programları Türkiye'deki televizyonculara yaptırdığından Irak Türkmenleri arasında Türkiye Türkçesinin daha aşina bir şive olmasına da katkı sağlamıştır. Zaten Türk-Sat üzerinden bütün Türk televizyonlarının da seyredilebilir durumda olması da Türkmen toplumunun, bilhassa genç neslin Türkiye'yle olan gönül bağlarını güçlendirmiştir.

Irak Türkmenleri belirli aralıklarla Türkmen Basın Kurultayları düzenleyerek de bir araya gelip hem mesleki birikimlerini paylaşmakta hem de Irak Türklüğünün meselelerini gündeme taşımaktadırlar. Irak'ta bir Türkmen toplumunun ve basının varlığını dünyaya duyurmaktadırlar. Dış dünyada çeşitli siyasi sebeplerle Irak Türkmenleri yeterince gündeme gelmemektedir. Bu yüzden Türkmen gazeteciliğinin rolü daha da önem kazanmakta, âdeta Irak Türkmenlerinin çiğnenen haklarının mücadelesi işlevini yüklenmeye yönelmektedir.

Bu arada, bugün Irak'taki "tartışmalı bölgeler" arasında zikredilen Kerkük'ün Türk kimliğini ortaya koyan başlıca iki kitap da Türkmenlerin millî kimliklerine sahip çıkışlarının değerli örnekleridir. Bunlardan bir Mahir Nakip tarafından yayınlanmış olan "Kerkük'ün Kimliği", diğeri ise İ. Halil Sait tarafından Arapça yayınlanan "Kerkük Tarih ve İnsan Panoraması"dır. Nakip'in eserinde Kerkük'ün tarihindeki Türk kayıtları, mimarisindeki Türk eserleri Türk belediye başkanları, Kerkük'te Türk okulları, belli başlı Türkçe basın yayın organları, Türklerin kurmuş oldukları spor kulüpleri, Kerkük'te yetişmiş ses sanatçıları vb. konularda bilgiler verilmiştir. Sait'in eserinde ise Kerkük'teki Türk yerleşimi, tarihî Türk eserleri, çeşitli meslek ve zanaat dallarında yetişmiş Türk ustaların adları ve kısa biyografileri, Kerkük'te yetişmiş resim, heykel, hat sanatçıları, Kerkük'te Türklerce kurulmuş amatör spor kulüpleri, Kerkük'ün meşhur hafızları ve mahallî sanatçıları hakkında biyografik bilgiler verilmiştir.

Irak Türkmenlerinin dil, edebiyat ve folklor araştırmaları yoluyla millî değerlerini ortaya koyması:

Irak Türkmenleri karşı karşıya kalmış oldukları bütün badirelere rağmen dillerini, edebiyatlarını ve folklorlarını araştırarak ve bunları kayda geçirerek millî hafızanın devamını her ne olursa olsun sağlamaya çalışmışlardır. Yerleşik kültürü çok eski çağlardan beri benimsemiş olan ve bilginin değerini iyi bilen Irak Türkmenleri arasında bu yüzden pek çok araştırmacı ve yazar yetişmiştir. Irak Türkmenlerine yönelik baskı ve asimilasyon girişimleri bu gibi idealist araştırmacıların çabalarıyla bertaraf edilmeye çalışılmıştır. Bu araştırmacılar arasında en önemlisi Ata Terzibaşı'dır. O, bütün ömrünü Kerkük folklorunu ve edebiyatını araştırmaya vakfetmiş, Irak Türkmen ağızlarının söz varlığını da çeşitli sözlük çalışmalarıyla kaybolmaktan kurtarmıştır. Terzibaşı, Kerküklü yazar Mahir Nakip'in ifadesiyle ömrü boyunca âdeta "tek kişilik araştırma enstitüsü" (Nakip 2007: 346) gibi çalıştı. Onun ortaya koymuş olduğu eserler yalnızca derin bilgi birikiminin ürünleri olmayıp gecesini gündüzüne katan bir idealizminin, bir millî hizmet duygusunun meyveleridir.

Terzibaşı'nın en önemli eseri 49 yılda tamamlanan, yüzlerce Türk şairinin biyografilerini ve şiir örneklerini barındıran 13 ciltlik "Kerkük Şairleri"dir. Bu eser Irak Türkmenlerinin üstün medeni seviyelerini bütün ilim âlemine tanıtmalarının yanında Kerkük şehrinin Türklük mührüdür. Ba's rejiminin bütün Araplaştırma çabalarına ve şimdilerde Kerkük'ü sahiplenmeye çalışan bütün Kürt siyasetçilerinin sahtekârlıklarına, bütün nüfus oyunlarına ve siyasi dalaverelere karşı verilmiş en büyük savaştır. Kerkük'ün Türklüğünü bu eserin yüceliği karşısında hâlâ tartışma konusu edenlerin zavallılığını da yüzlerine vuracak bir şamardır. Onun daha başka eserlerini de bu gözle görmek gereklidir. Üç ciltlik "Kerkük Hoyratları ve Manileri" de Irak Türkmenlerinin kimlik kartı hâline gelmiş halk edebiyatı incilerinin en değerlilerini toplar. Eserde yalnızca hoyrat örnekleri bulunmaz, aynı zamanda hoyrat tarzı, halk edebiyatı ve Türk musıkisi bakımından da geniş bir incelemeye tabi tutulur. Kitapta, Irak Türkmenlerinin hoyratlarına ses vermiş, gelmiş geçmiş birçok mahallî sanatçının fotoğrafları da vardır. Eserin akademik değerinin yanında, Irak Türkmenleriyle özdeşleşmiş bu ürünlerin kaybolmamasının sağlanmış olması da Türkmen toplumunun en büyük kazancıdır. Terzibaşı'nın bu eserde sunduğu mani ve hoyrat sayısı 2488'dir. Onun dil çalışmaları da çok değerlidir. Türk Dil Kurumu tarafından yayınlanmış olan Derleme Sözlüğü'nde kaydedilmek üzere Kurum'a göndermiş olduğu dil malzemesinin sayısı 1230'dur. Ayrıca üç ciltlik "Kerkük Ağzı Türkmanca Sözlük" de merhumun hayata gözlerini

yumması sebebiyle her ne kadar tamamlanamamışsa da barındırdığı 5162 madde başı ile Kerkük ağzının söz varlığını ve dil birikimini ortaya koyan en kıymetli çalışmalarından biridir.

Araştırmalarıyla Irak Türklüğüne hizmet etmiş, onun dil, edebiyat ve folklor malzemelerini derleyerek yayınlamış, bu uğurda ömrünü ortaya koymuş, millî idealizmin diğer bir temsilcisi de Suphi Saatçi'dir. Onun bu alandaki pek değerli çalışmalarından biri "Kerkük Çocuk Folkloru" adlı çalışmasıdır. Saatçi eserde, Kerkük'te (ve diğer Türkmen yurtlarında bölgelerinde) yaygın olan, çocuklarla ilgili pek çok masal, mani, tekerleme, dua, bilmece, ninni, vb. halk ürünlerini bir araya getirmiş, bunlarla ilgili kısa açıklamalarda bulunmuş, ürünlerde geçen Kerkük ağzına mahsus kelimelerin de anlamlarını vermiştir. Modernizmin ve teknolojinin, hayatımızın her alanını kapladığı bu çağda unutulmaya yüz tutan bu gibi halk ürünleri eserlerinin ve bilhassa çocuk duyarlılığını yansıtan böylesi ürünlerin kaybolmamasını sağlamıştır. Günümüzde Irak Türkmenlerinin, dünyanın dört bir yanına dağıldığını, orada doğan yeni Türkmen nesillerinin kendi yurtlarındaki manevi atmosferi hiç yaşayamadığını düşünürsek böyle bir çalışmanın değeri çok daha iyi anlaşılacaktır. Zaten, bir araştırmacının görevi de içinden çıkmış olduğu toplumun bütün değerlerini ortaya çıkarmak, bunları ilmî disiplin içinde yayınlarak gelecek nesillerin bu araştırma verimlerinden yararlanmasının yolunu açmaktır. İşte, Suphi Saatçi bu hususta üzerine düşeni fazlasıyla yerine getirmiş, Irak Türkmenlerine karşı vicdan borcunu fazlasıyla ödemiş bir bilim adamıdır.

Suphi Saatçi'nin diğer bir eseri ise "Kerkük'ün Sesi: Abdülvahit Küzecioğlu"dur. Araştırmacı eserde, Irak Türkmenlerinin pek çok mahallî ses sanatçısının arasında müstesna bir yer tutan Abdülvahit Küzecioğlu'nun biyografisini sunduktan başka, onun yetiştiği sanat ortamı, etkilendiği sanatçılar ve sanatçının müzik çalışmalarından ayrıntılı bir şekilde söz eder. Abdülvahit Küzecioğlu'nun seslendirmiş olduğu türkülerin ve uzun havaların sözlerini de barındıran bu kitap bir taraftan Irak Türkmenlerinin millî karakter taşıyan müziğinin en güzel örneklerini belgelerken, sanatın ve sanatçının bir milletin hayatındaki rolünü de ortaya çıkarmış olur. Bu hususu şöylece açıklamak mümkündür. Bilindiği gibi, İngiltere, Lozan görüşmelerinde, Irak'ta yaşayan ve bugün "Irak Türkmenleri" diye anılan kitlenin Türk değil, Türkmen olduğunu iddia etmiş; bunların Anadolu Türkleriyle bir ilgisi olmadığını ortaya koymak istemiştir. Oysa daha 30 yıl bile geçmeden, 1952'de Kerküklü bir sanatçıyı, kendi kamu yayın kuruluşunun Türkçe servisinde, Türkçe okuyan bir Türk ses sanatçısı olarak takdim etmiş ve bunu kayıt altına almıştır. Böylece Abdülvahit Küzeci yalnızca yöresinin

türkü ve uzun havalarını kayıt altına almamış, aynı zamanda Irak Türkmenlerinin Türklüğünü de İngiltere'nin en itibarlı bir kurumunda tescil etmiştir.

Suphi Saatçi'nin diğer bir eseri de “Kerkük'ten Derlenen Olay Türküleri”dir. Kitapta gerek Kerkük'te gerek Türk dünyasının çeşitli yerlerinde yakılmış türkülerin ortak ve benzer yönleri, varyantlarıyla birlikte sözleri ve notaları yer almaktadır. Eserde aynı zamanda kaynak kişiler olan Kerküklü mahallî sanatçıların fotoğrafları da bulunmaktadır. Saatçi'nin bu eseri hem yöredeki türkülerin sözlerinin ve nağmelerinin yozlaşmasını ve kaybolmasını önlemiş hem de Irak Türkmenlerinin geniş Türk dünyası ile olan kültürel ve tarihî akrabalık ilişkilerini ortaya koyarak Irak Türklüğünün Türk dünyasının bir parçası olduğunu ispat etmiştir.

Şüphesiz, Irak Türkmenleri arasında daha pek çok araştırmacı ve derlemeci yetişmiştir. Bunlardan bazıları, folklor araştırmalarıyla öne çıkmış Ziyat Akkoyunlu, Şakir Sabir Zabit, tarih araştırmalarıyla ün salmış Erşat Hürmüzlü, Necat Kevseroğlu ve Şakir Sabir Zabit, Edebiyat araştırmalarıyla Irak Türklüğünün ufkunu açmış Muhammet Ömer Kazancı, dilcilik çalışmalarında bulunmuş Habib Hürmüzlü ve Muhammet Hurşit Dakuklu, Irak Türkmen basını ile ilgili değerli eserler ortaya koyan Ata Terzibaşı, Şemsettin Küzeci ve Nusret Merdan'dır. Bütün bu araştırmalar Irak Türkmenlerinin maddi manevi kültür ürünlerini, medeni hayatlarını ve zenginliklerini ortaya çıkararak onların unutulmamasını ve Irak coğrafyasında Türk mührünün silinmemesini sağlamaya yönelik çok değerli çalışmalardır. Bu arada, Irak Türklüğünü dil ve folklor araştırmalarıyla destekleyen Azerbaycanlı Gazanfer Paşayev; Türkiye'den, eski Türk edebiyatı araştırmacısı Ali İhsan Öbek ve Kerkük türkülerini TRT repertuvarına kaydederek, onları seslendirerek, yayılıp sevilmesini sağlayarak Irak Türklüğüne büyük hizmetlerde bulunmuş değerli halk müziği sanatçısı, araştırmacısı ve yazarı Mehmet Özbek gibi Irak Türkmenlerinin can dostlarını da bu vesileyle anmak gereklidir.

Irak Türkmenlerinin eğitim alanındaki milli atılımları:

Irak Türkmenleri bütün devirlerde Türkçeyle eğitim alma haklarının peşinde koşmuşlar, bu uğurda birçok baskı, zulüm ve eziyete göğüs germişlerdir. Irak'ta, Türkmenlerin Türkçeyle eğitim alabileceklerini kaydeden pek çok hukuki metin bulunmasına rağmen bu Türk kitlesinin kendi diliyle eğitim alması bir türlü istenen seviyede olmamıştır (ÖS 2012: 16-18). Her şeyden önce Irak Türkmenleri 1937'ye kadar Türkçeyle eğitim aldıktan sonra bu hakları budanmış ve 1970'e kadar bu haktan yararlanamamışlardır. 70'li yıllardaki geçici bir dönemde bazı ilkokullarda Türkçe eğitim verilmesine rağmen bu da uzun sürmemiş, 1976 yılında Türkçe eğitim Irak eğitim sisteminden bir kere daha ve bu sefer

tamamen silinmiştir. Ba's rejiminin devrilmesine kadar da Irak Türkmenleri bir daha bu haktan yararlanamamışlardır.

Dilin, millî kimliğin özü olduğu şuurunu kazanmış, dil olmadan millî kimlikten bahsedilemeyeceğini kavramış Irak Türkmenleri daha krallık devrinde ana dillerinin eğitim alanından çekilmesine karşı çıkmış ve yukarıda, belirtildiği üzere, çeşitli sokak gösterilerinde bile bulunmuşlardır. Ancak barışçı bir toplum olan Türkmenler zorda kalmadıkça sokak gösterilerine başvurmamış, akliselimi seçmiş ve çeşitli yollardan Türk diliyle eğitim alma haklarını arama yolunu tutmuşlardır. Irak Türkmenlerinin yakın tarihlerinde bu uğurdaki barışçı hak arama teşebbüsleri şöylece sıralanabilir:

28-30 Ağustos 1960 tarihleri arasında da Kerkük Öğretmenler Sendikasının birinci kongresinde, ilkokullarda Türkçeyle eğitime geçilmesi ve hizmet içi kurslarıyla öğretmenlerin Türkçe eğitim için hazırlanması kararı alınmıştır (Hürmüzlü, 2003: 66-67). Bu talepler o günkü Irak hükûmetine iletilmişse de bu teşebbüsten bir sonuç alınamamıştır (Hürmüzlü, 2003: 66).

8 Mart 1963'te Ata Terzibaşı başkanlığındaki bir Türkmen heyeti Cumhurbaşkanı Abdüsselâm Arif'le görüşerek kendisine Türkmenlerin çeşitli taleplerini iletmıştır. Bu talep listesinin ilk maddesi Türkçe eğitimle ilgilidir (Şimşir, 2004: 143).

8 Temmuz 1963'te İstanbul'daki Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Başkanı Necmettin Esin Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığına başvurarak Irak Türkmenleriyle ilgili bazı taleplerde bulundu. Bunlardan biri de Batı Trakya'da olduğu gibi Kerkük'te de bir Türk lisesi açılması talebiydi (Şimşir, 2004: 149).

Irak'ta cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda, Türkmenlerin bu gibi teşebbüsleri hiçbir sonuç vermemiştir; ancak 24 Ocak 1970 tarihinde Irak Hükûmeti, Türkmenlerle herhangi bir danışma sürecine girmeden ve bazı politik gayelerle, Irak Türkmenlerine ilkokul kademesinde kendi dilleriyle eğitim alma hakkı verdiğini ilan etmiştir. Bu durum Irak Türkmenleri arasında kısa süren bir şaşkınlığa sebep olmuşsa da Türkmenler bu meseleye büyük bir önem vermiş, Kerkük'teki 124 ilkokuldan 104'ünde; ayrıca Tuzhurmatı, Kifri, Altunköprü ve daha birçok Türkmen yerleşim merkezindeki ilkokullarda derslerin Türkçeyle verilecek olması ve Türkmen okullarına Türkçe adlar konacak olması kararını sevinç ve memnuniyetle karşılamışlardır. Halk şairi Mustafa Gökkaya da Türkmenlerin bu duygularına bir şiirle tercüman olmuştur. Şiirin bir bölümünü aşağıda sunuyoruz.

Türkçe Okul Adları

(...)

Bu “Girmi Dört Ocak”
Bizde bucak açacak
“Yurdakul”, “Baba Gurgur”
“Yanardağ” nur saçacak

“Sarı Kâhya”, “Ağalık”
“Barış”, “Gençlik”, “Kardaslık”
“Güven”, “İleri”, “Vatan”
“Zafer”, “Kalkınma”, “Varlık”⁸
(...)

Şiirde tam altmış okul adı zikredilmektedir (Terzioğlu, 2014: 74-75). Bunlardan bazıları Kerkük semtlerinin adlarıdır: Avcı, Sarıkâhya, Talim Tepe, Şatırlı, Elmas, vb. Bir kısmı ise eğitimin insana kazandıracığı meziyetleri çağrıştıran kavramlardır: Amaç, Aydınlık, Bilgi, Birlik, Çalışkan, vb. Kerkük’ün sembol mekânları da okullara ad olarak verilmiştir: Baba Gürgür, Yedi Kızlar, Topkapı, vb. Bunun yanında, ünlü Türk şairi “Fuzuli”, petrol anlamına gelen “Kara Altın”, millî duyguları çağrıştıran “Ulus”, “Bayrak” ve Türkmenlerin kara günü 14 Temmuz⁹, Gökkaya’nın şiirinde geçen başlıca okul adlarıdır. Bu okullardan birine de “14 Ramazan”¹⁰, bir diğerine ise “17 Temmuz”¹¹ adları verilmiştir ki bu tarihlerin ikisi de Ba’s Partisinin Irak’ta iktidara geldiği iki ayrı tarihtir. Bu iki okulun adları Ba’s Partisine bir şükran ifadesi olarak konmuş olmalıdır.

Okullara verilen bu adlar Türkmenlerin meseleye ne ölçüde önem verdiklerinin bir göstergesidir. Bu Türkçe adlara âdeta bir ailede yeni doğan bir çocuğa konan adlar kadar değer verilmiştir. Türkmenler okullara öğrenci vermekte bir an için tereddüt etmemişlerdir. Okullarda ilk zamanlar Gençlik Marşı bile okutulmuştur. Sonraları Türkçe marşların yerine Arapça marşlar okutulmaya başlanmıştır. Bu tür okullarda okumuş o günkü Türkmen çocukları için bu okullar bugün çok değerli bir hâtıra olmuştur. Her bahar gerçekleştirilen okul piknikleri de Türkmen çocuklarının kardeşlik ve dostluk duygularını güçlendirmiştir. O yıllarda okullardaki spor faaliyetleri de çok yakından izlenmiş, bilhassa her yıl okullar arasında şehir stadında yapılan atletizm müsabakalarına Türkmenler yoğun ilgi göstermişlerdir.

⁸ Şiirin tamamı için bkz. Kardaslık (الاءاء) dergisi, C:11, S:1-2 (Mayıs Haziran 1971), s. 32.

⁹ 14-16 Temmuz 1959’da gerçekleşen Kerkük Katliamının tarihidir.

¹⁰ 8 Şubat 1963 tarihine rast gelir.

¹¹ 17 Temmuz 1968 Sosyalist Arap Ba’s Partisinin Irak’ta ikinci kere iktidara gelişinin tarihidir.

Irak Türkmenleri her ne kadar 1970’de kısıtlı da olsa Türkçe eğitim alma hakkını elde etmişlerse de bu tür eğitim veren okullarda Arap alfabesi (eski yazı) kullanılmıştır. Bu yüzden Irak Türkmenleri Türkiye Türkçesini ve Latin harflerini de öğrenme hususunda epeyce istekli olmuşlardır. Bu istek daha çok gençler arasında gözlenmiştir. Türkmenlerin bu talebine Türkiye Cumhuriyeti cevap vermiş ve Bağdat ile Kerkük’te iki “Türk Kültür Merkezi” açmıştır. Bu merkezlere 2-3 yıl arayla Türkiye’den öğretmenler gönderilmiş, buralarda Türkçe okuma yazma kursları açılmıştır. Geniş bir kütüphanesi de bulunan Kerkük’teki merkezde zaman zaman tiyatro, konser ve film gösterimleri gerçekleştirilmiştir. Kerkük Türk Kültür Merkezindeki en önemli faaliyetler ise 23 Nisan, 19 Mayıs ve 29 Ekim bayramlarındaki kutlama törenleri olmuştur. Her yaştan Türkmenler kadın erkek ve çocuk bu kutlamalara katılmış ve merkezin çatısındaki Türk bayrağının altında kendilerini Türk topraklarında gibi hissederek büyük bir millî coşkuyu tatmışlardır. Merkezin upuzun bayrak direğini de Kerküklü bir demirci ustası hiçbir ücret almadan yapmıştır. Amacı Türk bayrağının her yerden görünür olmasını sağlamaktır.

2003 yılında Ba’s iktidarı sona erdikten sonra Irak’ta yeni bir anayasa yapılmış (2005) bu anayasada diğer bütün kavmiyetlerle beraber Irak Türkmenlerine de Türkçeyle eğitim alma hakkı verilmiştir. Türkmenler bu hakkı kullanmak üzere bu dönemde de epeyce gayret sarf etmişler, yine Türkçe adlar verdikleri, hatta, bazı Türkmen şehitlerinin de adlarının verildiği yeni okullar açmışlar ve bu sefer Latin alfabesiyle Türkçe eğitim almaya başlamışlardır. 2003 sonrasındaki Türkçe eğitim yükseköğretim dışındaki bütün kademeleri kapsamaktadır. Ancak bu okulların bazı sorunları da vardır (Anwar, 2012: 26). Türkçe eğitim veren liselerden mezun olan Türkmen öğrencilerden birçoğu, 2014-2015 yılı sonunda Irak’taki üniversitelere kayıt hakkı kazanmıştır. Geçmiş yıllarda olduğu gibi Türkiye’de tahsil görmek isteyen Türkmen öğrencilerin sayısı her geçen gün artmaktadır.

Sosyal kurumlar (dernek, vakıf, konsey) yoluyla Irak Türkmenlerinin millî varlığının korunması çabaları:

Irak Türkmenlerinin ilk sosyal girişimi 1959 yılında İstanbul’da kurulan “Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği”dir. Bunu gerek Türkiye’de gerek Batı ülkelerinde kurulan daha başka dernek ve vakıflar da izlemiş ve günümüzde Türkiye’deki derneklerden bazıları bir federasyon çatısı altında buluşmuşlardır. Bu dernekler şunlardır: Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği (İstanbul), Türkmeneli İnsan Hakları Derneği (İstanbul), Türkmeneli Sağlık ve Sosyal Yardımlaşma Derneği (Konya), Irak Türkmenleri Kardeşlik ve Kültür Derneği (İstanbul), Ortadoğu İşadamları Derneği (İstanbul), Türkmen Birliği ve Dayanışma

Derneği (Antalya), Irak Türkleri Adalet, Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği (İstanbul). Bu çatı altında bulunmayan Kerkük Kültür Derneği de aynı amaca hizmet eden sosyal kurumlardandır. Irak Türkmenlerinin bu uğurda kurmuş oldukları vakıf, konsey ve düşünce kuruluşları da şunlardır: İzzettin Kerkük Kültür ve Araştırma Vakfı, Türkmeneli İş Birliği ve Kültür Vakfı, Türkmen Basın Konseyi, ORSAM ve BİLGESAM

Irak Türkmenleri 2003 sonrasında Irak'ta da çeşitli dernekler ve vakıflar kurarak millî varlıklarının devamını sağlama yönünde birtakım atılımlarda bulunmuşlardır. Irak Türkmenleri pek çok sosyal kurum vasıtasıyla hem millî kültürlerini ve kimliklerini tanıtmaya hem de bir toplum olma bilincini yitirmemeye gayret etmektedirler.

Siyaset yoluyla Irak Türkmenlerinin var olma mücadelesi:

Irak devletinin kuruluşundan itibaren (1921) herhangi bir siyasi yapılanma oluşturamayan Irak Türkmenleri 1980'de Suriye'de, ilk defa "Irak Millî Demokratik Türkmen Örgütü" çatısı altında bir araya geldiler. Bu siyasi yapı 1985'te faaliyetlerini durdurdu. 1988 yılından ise Türkiye Cumhuriyeti himayesinde "Irak Millî Türkmen Partisi" kuruldu. 1991'den sonra, birkaç yıl Irak'ın kuzeyinde oluşturulan güvenlik bölgesinde faaliyetlerine devam etti. Aradan geçen zamanda daha başka Türkmen partileri de kurulunca, 24 Nisan 1995'te birkaç siyasi parti ve sosyal kurumdan oluşan "Irak Türkmen Cephesi" (ITC) kuruldu. ITC'nin kuruluşunda yer alan siyasi ve sosyal kurumlar şunlardır: Irak Millî Türkmen Partisi (IMTP), Türkmen Birlik Partisi (Daha sonra adı Türkmeneli Partisi olarak değiştirildi.), Türkmen Bağımsızlar Hareketi (TBH), Türkmen Kardeşlik Ocağı (Erbil Şubesi), Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı ile Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği (Duman, 2012: 54).

ITC bugün Irak Türkmenlerinin en güçlü temsilcisi konumundadır. ITC kurulduğu günden beri Irak Türklerini tek bir çatı altında toplamayı kendine şiar edinmiştir. Irak'ın kuzeyindeki özerk Kürt yönetimince de pek çok baskıya maruz kalmış, Başkanı olan Erşat Salihî'nin evi bombalanmış, bazı mensupları kaçırılmış ama bütün bu badirelerle başa çıkabilmiştir. 7 Mart 2010'daki Irak Parlamentosu seçimlerinde 10 milletvekili (6'sı ITC'den) çıkaran Türkmenler Maliki Hükûmetinde de üç bakanlık (2'si ITC'den) elde etmişlerdir. Bünyesindeki çeşitli daireler vasıtasıyla eğitim, kültür, basın yayın, sağlık gibi sosyal meselelere de eğilen ITC bugün hem Irak içinde hem de Irak dışında Türkmenlerin en önemli temsilcisi konumuna yükselmiştir (Duman, 2012: 54, Yılmaz, 2006: 127-142).

Görüldüğü üzere, tam bir asırdan beri kaderiyle baş başa bırakılmış Irak Türkmen toplumu kendi sosyal imkânlarıyla ayakta kalabilmiş ve en yıkıcı ırkçı saldırılara, her türlü asimilasyon girişimlerine ve üzerinde uygulanan devlet terörüne rağmen millî kimliğini

yitirmemiştir. Bu durum Irak Türkmenlerinin ne kadar güçlü bir toplum bünyesine sahip olduklarının delilidir. Irak Türkmenlerinin bugüne gelmesinde ana dili Türkçeye ve millî kültürüne sahip çıkmasının rolü büyüktür. Irak Türkmenleri bir bakıma silahlı direniş olmadan da, siyasetin çirkinliklerine dalmadan da bir toplumun var olabileceğini ispat etmişlerdir. Ancak Irak Türkmenlerinin bu adaletsiz dünya düzeninde daha ne kadar millî varlığını koruyabileceği şüphelidir. Irak Türkmenleri bugün anavatanın her türlü desteğini arkasında hissetmek istemektedirler. Irak Türklüğünün, Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasındaki yeri mutlak surette ilk sırada olmalıdır. Aksi takdirde bu Türk kitlesinin, Irak gibi kavgalarla dolu bir siyasi coğrafyada hayatını sürdürmesi mümkün olmayacaktır.

KAYNAKÇA

- ANWAR, İbrahim, “İrak’ta Türkçe Eğitiminin Dünü ve Bugünü”, **Kardaşlık**, S: 53 (Ocak-Mart 2012), s. 22-26.
- BAKIR, Abdulhalik- ŞAHİN, Seyhun; “Türk Kültürü Işığında Bağdat ve Samarra Şehirlerinin Abbasi Dönemi Mimari Özellikleri”, **Irak Coğrafyasında Türk Varlığı ve Kültürü Sempozyumu (18-19 Mayıs 2012-Bilecik)**, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları, Bilecik 2014, s. 15-26.
- DEMİRCİ, Fazıl, **Irak Türklerinin Dünü Bugünü**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.
- DUMAN, Bilgay, “17. Yılında Irak Türkmen Cephesi ve Irak Siyasetinde Türkmenler”, **Ortadoğu Analiz**, C: 4, S: 41(Mayıs 2012), s. 53-64.
- EL-SAMANCİ, Aziz Kadir, التاريخ السياسي لتركمان العراق, (**Irak Türkmenlerinin Siyasi Tarihi**), Dar Al-Saqi yayınları, Londra, 1999.
- EROĞLU, Cengiz, “Irak Türklerinin Kökeni”, **Kardaşlık**, S: 43 (Temmuz-Eylül 2009), s. 30-34.
- ERTUĞRUL, Ümit, **Irak Türkleri ve Türkiye**, Kerkük Vakfı yayınları, İstanbul 2006.
- GÖKHAN, İlyas, “Zengiler Atabeyliği Zamanında Musul ve Çevresinde Türklerin Siyasi ve Kültürel Durumu”, **Irak Coğrafyasında Türk Varlığı ve Kültürü Sempozyumu (18-19 Mayıs 2012-Bilecik)**, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları, Bilecik 2014, s. 41- 70.
- (EH) HÜRMÜZLÜ, Erşat, **Türkmenler ve Irak**, Kerkük Vakfı yayınları, İstanbul 2003.
- (HH) HÜRMÜZLÜ, Habib, “مذكرات صحفي تركماني” (**Bir Türkmen Gazetecinin Hatıraları**), Kerkük Vakfı yayınları, İstanbul 2016.
- KERKÜK, İzzettin, “Kerkük Hatıralarım-1”, **Kardaşlık**, S: 44 (Ekim-Aralık 2009), s. 12-14.
- KEVSEROĞLU, Necat, صفحات من تاريخ كركوك منذ فجر التاريخ الى ١٩٥٨, (**Başlangıçtan 1958’e Kerkük Tarihinden Sayfalar**), Daru’l-Hikme yayınları, Londra 2015.
- KÜZECİ, Şemsettin, **Kerkük Soykırımları**, Tekno Ed yayınları, Ankara 2004.
- KODAL, Tahir, “II. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye-Irak İlişkileri ve Irak Hakkında Bilinmeyen Bir Kaynak: Ziya Karamürsel’in Irak Seyahat Notları”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S: 40, s. 391-421.
- (ÖS) SAATÇİ, Önder, “Kerkük Türk Kültür Merkezinin Son Öğretmeni ”, **Kardaşlık**, S: 44 (Ekim-Aralık 2009), s. 18-21.
- (ÖS) SAATÇİ, Önder, “Kerkük’te Sahneye Doğan Güneş”, **Kardaşlık**, S: 47 (Temmuz-Eylül 2010), s. 24-26.
- (ÖS) SAATÇİ, Önder, “Irak Türkmen Eğitiminin Kronolojisi”, **Kardaşlık**, S: 54 (Nisan-Haziran 2012), s. 16-18.
- (ÖS) SAATÇİ, Önder, “Habib Hürmüzlü’nün Hatıralarından Irak Türkmenlerinin Yakın Geçmişine Pencereleler”, **Kardaşlık**, S: 73 (Ocak-Mart 2017), s. 36-40.
- SAATÇİ, Suphi, **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**, Ötüken yayınları, İstanbul 2003.
- SAATÇİ, Suphi, **Kent Dokusu ve Geleneksel Evleriyle Kerkük**, Kerkük Vakfı yayınları, İstanbul 2007, s. 29-33.
- (2009a) SAATÇİ, Suphi, **Irak Türkmen Boyları**, Oymakları ve Yerleşim Yerleri, Kerkük Vakfı yayınları, İstanbul 2009.
- (2009b) SAATÇİ, Suphi, “Editörden”, **Kardaşlık**, S: 44 (Ekim-Aralık 2009), s. 2-3.
- SAATÇİ, Suphi, “Editörden”, **Kardaşlık**, S: 71 (Temmuz-Eylül 2016), s. 2-3.

ŞAHİN, Seyhun, “Haçlılar ile Mücadelede Suriye-Filistin Türkmenleri”, **Uluslararası Tarihte ve Günümüzde Ortadoğu’da Türkmenler Sempozyumu Bildirileri (Irak-İran-Suriye) (Bilecik 8-10 Mayıs 2014)**, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi yayınları, Bilecik 2016, s. 658-675.

ŞİMŞİR, Bilal, **Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler**, Bilgi yayınları, Ankara 2004.

TERZİOĞLU, Nazım, **Kerküklü Mustafa Gökkaya**, Kerkük Vakfı yayınları, İstanbul 2014.

YILMAZ, İlhan, “Geçmişten Günümüze Irak’ta Türkmen Politikası”, **ÇITAD**, C: 5, S: 12 (Bahar-2006), s. 127-142.

YÜREKLİ, Tülay, “Büyük Selçuklular ve Zengiler Döneminde Irak’ın Kuzeyinde Türk Varlığı”, **Uluslararası Tarihte ve Günümüzde Ortadoğu’da Türkmenler Sempozyumu Bildirileri (Irak-İran-Suriye) (Bilecik 8-10 Mayıs 2014)**, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi yayınları, Bilecik 2016, s. 609-708.